

POŠTNINA PLAČANA V GOTOVINI

KNJIŽEVNOST

MESEČNIK ZA UMETNOST IN ZNANOST

6

L. II. 1934
J U N I J

VSEBINA: PLEHANOV: K VPRASANJU
O VLOGI OSEBNOSTI V ZGODOVINI
(NADALJEVANJE) / BRATKO KREFT:
SKOK SKOZI OKNO (STUDIJA ZA »ME-
STO OB KANALU« NADALJEVANJE) /
ILIJA ERENBURG: FASIZEM MED
FRANCOSKIMI PISATELJI (ODLOMKI
DALJSEGA ČLANKA) / IVO BRNČIČ:
PRVI UPOR (KONEC) / KARL MARX:
NESRECE IN VARNOSTNE NAPRAVE
V INDUSTRIJI (ODLOMEK IZ III. KNJI-
GE »KAPITALA«) / SMRTNE OBSODBE
FRANCOSKIH VOJASKEH SODIŠČ MED
VOJNO / NOVA RUSKA LITERATURA /

UREDNIK BRATKO KREFT

Dr. S. Marković: Teorija relativiteta. Popularno-naučna skica. Beograd 1924. Založil Geza Kohn. (Cir.) Stane 24 Din. 80 str.

Relativitetna teorija pomeni revolucionarno delo Einsteina v področju fizike. Zato je čisto razumljivo, da reakciji ni všeč taka kot je. Izhod: »razlaga« si jo po svoje. Tudi pri nas je zadnje čase to postalo moda. Pričujoča knjiga podaja bistvo relativitetne teorije. Za razumevanje pa je potrebno znanje matematike in fizike vsaj v obliki srednješolske izobrazbe. — Relativitetna teorija pravi, da sta tudi čas in prostor odvisna od gibanja materije. Dalje je Einstein po matematični poti prišel do zaključka: da je vesolje končno toda brez meja.

Vestnik „Enakosti“ iz Jesenic

Prosvetni večer. 29. aprila je otvorila kovinarska godba s tremi komadi pod vodstvom s. Fr. Čelesnika. S. K. Lotričeva je deklamirala Fr. Albrechtovo »Jutro siromakov«, s. Oblak Brnčičevo »Dunajsko balado«, ki je globoko učinkovala, s. Andervaldova pa odlomek iz Aškerčeve »Bajramske legende«. Pevski zbor »Enakosti«, ki v rokah s. Rinalda vidno napreduje, je lepo zapel tri delavske pesmi. Prisrčno je bil sprejet književnik Tone Seliškar z recitacijami lastnih del: Pravijo, Nočni čuvaj, Pismo, Moj oče in Martinova peč. Govorni zbor je pa izvajal s. Čufarja »Besedo fabriških težakov«. Večer je bil vzlic lepi, skoro majski nedelji razveseljivo obiskan.

Krstna predstava izvirne slovenske komedije v 5. dejanjih, »Zlato tele« je bila 22. aprila. Jakob Špicar, avtor politične satire je kot javni delavec zlasti na Gorenjskem dokaj znan. Udejestvuje se v »naprednem« taboru slovenskega malomeščanstva. Z oderskim življenjem ga veže dolgoletno praktično udejestvovanje. Napisal je tudi lepo število raznih iger. V »Zlatem teletu« je pokazal pravo lice vodilnih struj javnega življenja in razgalil naprednjake, katoliške može in lažisocialiste. Vsi malikujejo zlato tele — svoje gmotne koristi — delovno ljudstvo, ki ga temeljito izkoriščajo, pa pitajo z vsemogočimi frazami. Od delavca in kmeta zahtevajo značajnost in trdnost v prepričanju, dočim si sami dovoljujejo razne skoke, zveze in sploh vso politično prostitucijo, ki jim jo narekuje — osebni dobiček.

V industrijskem trgu združita svoja podjetja klerikalec Krt in liberallec Ček. Nezaslišano! Ponos vere in stranke (bivše SLS) se veže z brezvercem! A na drugi strani: naprednjak deluje s človekom, ki bi vse, kar je naprednega, najrajši utopil v žlici vode. Poleg razumljivega, vsak dan prakticiranega združevanja kapitala brez ozira na barvo (in tudi narodnost) kapitalistov, je značilna tale Čekova izjava: »Mi izvažamo, reflektiramo na nakup blaga iz državnih kompleksov in na državne dobave, zato moramo imeti vsak čas dostop do ministrov. Vlade pa se vedno menjajo. Če sem sam, sem sam in bom dosegel le takrat kaj, kadar smo mi na vladi. Tako pa bom dosegel tudi takrat, če bodo na vladi Krtovi pristaši, ker bo šel takrat pač on do ministra.« — Napredni advokat dr. Grm izposluje v pol. društvu »Naprednost« za »dezerterja« Čeka nezaupnico. Združeno podjetje je zanj kapitalistična prostitucija, ko pa postane pravni zastopnik firme »Krt & drug«, ko je zadoščeno njegovim osebnim interesom, ji poje slavospeve. Pove-ličuje tisto, kar je preklinjal, »narod« pa še dalje pridiguje o značajnosti. Njemu je zelo podoben župnik. Krtov »greh« mu predrami sveto jezo, krščanskega vzor-moža hoče spraviti s krive poti na cesto vere in zveličanja. Grešnik se ne spokori, obljubi pa novo bandero in takoj je njegova hiša spet vzorno krščanska. Novi zvon, popravljena kaplanija, nova streha na farovških svinjakah in zastava deviške družbe.

Georgij Plehanov:

K VPRAŠANJU O VLOGI OSEBNOSTI V ZGODOVINI

IV.

Ta naloga nas že zdavnaj zanima in že zdavnaj smo hoteli povabiti čitatelja, naj se je skupaj z nami loti. Toda nečesa smo se bali: menili smo namreč, da so jo naši čitatelji že sami zase rešili in da bo torej naš predlog malce prepozen. Zdaj se tega nič več ne bojimo. Bojazen so nam pregnali nemški zgodovinarji. Govorimo popolnoma resno. Stvar je namreč ta, da so se v zadnjem času nemški zgodovinarji med seboj zaradi velikih ljudi v zgodovini prav močno prepirali. V politični dejavnosti takih ljudi bi bili radi videli glavne in malone edine vzmeti družbenega razvoja, drugi pa so spet trdili, da je tako naziranje enostransko in da zgodovinska veda ne sme imeti pred očmi le dejavnosti velikih ljudi in ne le politične zgodovine, marveč celokupnost zgodovinskega življenja (das Ganze des geschichtlichen Lebens). Kot eden izmed predstavnikov smeri je nastopil Karl Lamprecht, avtor »Zgodovine nemškega naroda«, ki jo je g. P. Nikolajev prevedel v ruščino. Nasprotniki so Lamprechtu očitali »kolektivizem« in materializem, postavili so ga celo — *horribile dictu* — v eno vrsto s »social-demokratskimi ateisti«, kakor se je izrazil ob koncu spora. Ko smo se seznanili z njegovimi nazori, smo spoznali, da očitki, naperjeni proti nesrečnemu učenjaku, nikakor niso bili utemeljeni. Hkratu smo se prepričali, da današnji nemški zgodovinarji niso v stanu rešiti vprašanja o vlogi osebnosti v zgodovini. Tedaj smo bili upravičeni predpostavljati, da je ostalo tudi za nekatere ruske čitatelje še do zdaj nerešeno in da je ob tej priliki moči povedati nekaj, kar v teoretičnem in praktičnem pogledu nikakor ni nezanimivo.

Lamprecht je zbral celo kolekcijo (eine artige Sammlung, kakor pravi) naziranj odličnih državnikov o odnosu njihove lastne dejavnosti do zgodovinskega okolja, v katerem se je vršila; v svoji polemiki se je za enkrat omejil na nekatere govore in mnenja Bismarcka. Tako navaja naslednje besede, ki jih je železni kancelar izrekel 16. aprila 1869 v severnonemškem Reichstagu: »Gospoda, mi ne moremo ignorirati zgodovine preteklosti niti ne moremo delati bodočnosti. Rad bi vas

obvaroval pred zablodo, v kateri ljudje predstavljajo uro naprej, domišljajoč si, da s tem pospešujejo tok časa. Moj vpliv na dogodke, na katere sem se opiral, navadno zelo pretiravajo, vendar pa nikomur ne pade v glavo, da bi zahteval od mene, naj delam zgodovino. To bi mi bilo nemogoče celo v zvezi z vami, čeprav bi se združeni lahko protivili vsemu svetu. Toda mi zgodovine ne moremo delati; čakati moramo, da se sama napravi. Mi ne moremo pospešiti dozorevanja sadežev, če postavimo podnje svetilko; če jih bomo pa trgali kar nedozorele, bomo samo ovirali njihovo rast in jih pokvarili.« Opirajoč se na Jollyja, Lamprecht poleg tega navaja mnenje, ki ga je Bismarck med francosko-prusko vojno dostikrat izrazil. Njegov obči smisel je spet, »da ne moremo delati velikih zgodovinskih dogodkov, marveč se moramo prilagoditi naravnemu toku stvari in se omejiti na to, da si zagotovimo, kar je že dozorelo«. Lamprecht vidi v tem globoko in popolno resnico. Po njegovem mnenju sodobni zgodovinar ne more drugače misliti, samo če zna seči v globino dogodkov in ne omejuje svojega gledišča le na sila kratko časovno razdobje. Ali bi mogel Bismarck privedi Nemčijo spet nazaj v naturalno gospodarstvo? To bi mu bilo nemogoče celo v času, ko je bil na višku svoje moči. Obči zgodovinski pogoji so močnejši od najmočnejših osebnosti. Za velikega človeka je obči značaj njegove epohe »empirično dana nujnost«.

Tako razsoja Lamprecht in imenuje svoje naziranje univerzalno. Slabe strani »univerzalnega« naziranja pač ni težko opaziti. Navedeno Bismarckovo mnenje je kot psihološki dokument sila zanimivo. Ni treba, da bi človek simpatiziral z dejavnostjo bivšega nemškega kancelarja, toda nikakor ni moči o njej reči, da je bila malenkostna, da se je Bismarck odlikoval v »kvietizmu«. Saj je Lassalle dejal o njem: »Sluge reakcije niso čvekači, samo bog daj, da bi imel progres kar največ takih slug.« In ta človek, ki je včasih kazal zares železno energijo, je samega sebe smatral pred naravnim tokom stvari za popolnoma nemočnega in očitvidno gledal nase kot na enostavno orodje zgodovinskega razvoja: to nam še enkrat pokaže, da lahko gledamo pojave v luči nujnosti in smo hkratu vendarle zelo energični činitelji. In samo v tem pogledu je Bismarckovo mnenje zanimivo; nikakor pa ga ni moči smatrati za odgovor na vprašanje o vlogi osebnosti v zgodovini. Po Bismarckovih besedah se dogodki sami delajo, mi si lahko le zagotovimo tisto, kar nam pripravljajo. Toda sleherni akt »zagotovitve« predstavlja tudi zgodovinski dogodek: o čem se taki dogodki ločijo od tistih, ki se sami delajo? Dejansko skoraj vsak zgodovinski dogodek za nekoga predstavlja »zagotovitev« že dozorelih sadov predhodnega razvoja in enega izmed členov v verigi dogodkov, ki pripravlja plovce bodočnosti. Kako je moči zaperstavljati akte »zagotovitve« naravnemu toku stvari? Videti je, da bi bil Bismarck rad rekel,

da v zgodovini dejavne osebnosti in skupine osebnosti nikoli niso bile in nikoli ne bodo vsemogočne. O tem kajpak ni niti najmanjšega dvoma. Vendar pa bi radi vedeli, od česa je odvisna njihova, kajpa še daleč ne vsemogočna sila; v kakšnih okoliščinah raste in v kakšnih pada. Na ta vprašanja ne odgovarja niti Bismarck niti učeni zaščitnik »univerzalnega« zgodovinskega naziranja, ki citira njegove besede.

Res je, pri Lamprechtu srečamo tudi določenejše citate.¹⁴ Tako na primer navaja besede Monoja, enega izmed najvidnejših predstavnikov sodobne zgodovinske vede v Franciji: »Zgodovinarji so se preveč navadili, obračati izključno pozornost na blesteče, glasne in minljive manifestacije človeške dejavnosti, na velike dogodke in na velike ljudi, namestu, da bi orisali velika in počasna gibanja ekonomskih razmer in socialnih ustanov, tvorečih resnično zanimiv in neminljiv del človeškega razvoja, del, ki ga v izvestni meri lahko reduciramo na zakone in ga do izvestne stopnje lahko podvržemo točni analizi. V resnici so važni dogodki in osebnosti, važni vprav kot znaki in simboli različnih momentov navedenega razvoja. Večina dogodkov, ki jih imenujemo zgodovinske, pa je nasproti resnični zgodovini kakor so nasproti globokemu in stalnemu gibanju plime in oseke valovi, ki nastajajo na morski gladini, se za trenotek zaleskečejo v jarki svetlobi, nato pa se razbijejo na peščenem prod, da za njimi prav nič ne preostane.« Lamprecht pravi, da se je pripravljen podpisati pod vsako od teh Monojevih besedi. Znano je, da se nemški učenjaki nič kaj radi ne strinjajo s francoskimi, francoski pa ne z nemškimi. Zato je belgijski zgodovinar Pirainne v »Revue Historique« s posebnim zadovoljstvom podčrtal to sovpadanje zgodovinskih nazorov Monoja in Lamprechta. »To soglasje je sila pomembno,« je opomnil, »ker očitno dokazuje, da imajo novi zgodovinski nazori bodočnost.«

V.

Mi se s Pirainnovimi prijetnimi nadami nikakor ne strinjamo. Nejasni in nedoločeni nazori ne morejo imeti bodočnosti, prav taki pa so Monojevi, posebno pa še Lamprechtovi nazori. To se ve, ne moremo si kaj, da ne bi pozdravili smeri, ki študij družbenih ustanov in ekonomskih razmer proglašala za najvažnejšo nalogo zgodovinske vede. Znanost se bo zategadelj premaknila daleč naprej, ko se bo taka smer v njej končno veljavno utrdila. Toda prvič se Pirainne moti, če smatra to smer za novo. V zgodovinski vedi je nastopila že v dvajsetih letih XIX. stoletja: Guizot, Mignet, Augustin Thierry, kasneje tudi Fœdqueville in

¹⁴ Ne bomo se dotikali drugih filozofsko-zgodovinskih razprav Lamprechtovih in bomo imeli pred očmi le njegovo razpravo »Der Ausgang des geschichtswissenschaftlichen Kampfes«, Die Zukunft, 1897. No. 41.

drugi, vsi ti so bili njeni odlični in dosledni predstavniki. Monojeva in Lamprechtova naziranja so le slaba kopija starega, toda zelo pomembnega originala. Drugič pa, kakor so bili nazori Guizota, Migneta in drugih francoskih zgodovinarjev za svoj čas globoki, je vendarle ostalo v njih še dosti nejasnega. V njih ne najdemo točnega in popolnega odgovora na vprašanje o vlogi osebnosti v zgodovini. Zgodovinska veda pa ga je dejansko dolžna rešiti, če je njenim zastopnikom sojeno, iznebiti se enostranskega nazora o svojem predmetu. Bodočnost pripada šoli, ki bo med drugim tudi to vprašanje najboljše rešila.

Nazori Guizota, Migneta in drugih zgodovinarjev te smeri, so bili reakcija na zgodovinske nazore osemnajstega veka in tvorijo njihovo antitezo. V osemnajstem stoletju so ljudje, ki so se bavili s filozofijo zgodovine, vse reducirali na *zavestno dejavnost osebnosti*. Seveda je imelo obče pravilo tudi takrat svoje izjeme: tako je bilo filozofsko-zgodovinsko obzorje Vicoja, Montesquieuja in Herderja dosti širše. Toda, ne bomo govorili, o izjemah, ogromna večina mislecev osemnajstega stoletja je gledala na zgodovino prav tako, kakor smo dejali. V tem pogledu je na primer dandanes zelo zanimivo čitati Mablyjeva zgodovinska dela. Po Mablyju je Minos v celoti ustvaril socialno-politično življenje in nravi Krečanov, Likurg pa je napravil podobno uslugo Šparti. Če so Špartanci »prezirali«¹⁵ materialno bogastvo, se je to zgodilo ravno zaradi Likurga, ki se je »tako rekoč spustil na dno sreča svojih sograjanov in tam zadušil kal pohlepa po bogastvu«¹⁶ (*descendit pour ainsi dire jusque dans le fond du coeur des citoyens etc.*). Če so Špartanci kasneje krenili s poti, ki jo jim je bil pokazal modri Likurg, je bil tega kriv Lizander, ki jih je prepričal, da »novi časi in nove okolnosti zahtevajo od njih novih pravi in nove politike.«¹⁶ Raziskavanja, napisana v skladu s takim naziranjem, so imela kaj malo skupnega z znanostjo in so jih kakor kake pridige pisali samo zaradi npravnostnih »naukov«, izhajajočih iz njih. Proti takim nazorom so se dvignili francoski zgodovinarji v epohi restavracije. Po pretresljivih dogodkih koncem XVIII. stol. zares ni bilo več ali manj odličnih in več ali manj plemenitih in prosvetljenih osebnosti, ki po svoji volji utepajo neprosvetljeni, toda ubogljivi množici v glavo te ali druge pojme in čuvstva. Mimo tega je taka zgodovinska filozofija žalila plebejski ponos teoretikov buržuazije. Tu so stopila na dan ista čuvstva, ki jih že v XVIII. stol. najdemo ob nastanku buržuazne drame. Thierry je v borbi s starimi zgodovinskimi nazori med drugim uporabljal iste zaključke, ki so jih Beaumarchais in drugi iznašali

¹⁵ Gl. Oeuvres complètes de l'abbé de Mably, Londres 1783, tome quatrième, p. 3, 14—22, 34 et 192.

¹⁶ istotam, p. 101.

proti stari estetiki.¹⁷ Končno pa so burje, ki jih je bila Francija skoraj pravkar preživela, zelo jasno pokazale, da toka zgodovinskih dogodkov še daleč ne opredeljujejo samo zavestna dejanja ljudi. Že to dejstvo samo je moralo dati misliti, da se ti dogodki vršijo pod vplivom neke skrite nujnosti, učinkujoče kakor elementarne prirodne sile, slepo, toda v skladu z izvestnimi neizpremenljivimi zakoni. Zelo pomembno — čeprav do zdaj, kolikor vemo, še nihče ni opozoril nanj — je dejstvo, da so nove nazore o zgodovini kot o zakonitem procesu, francoski zgodovinarji restavracijske epohe najbolj dosledno zastopali ravno v delih, posvečenih francoski revoluciji. Taka so bila med drugim Mignetova dela. Chateaubriand je imenoval novo zgodovinsko šolo fatalistično. Formulirajoč naloge, ki jih je stavila raziskovalcem, je dejal: »Ta sistem hoče, da bi zgodovinar brez negodovanja pripovedoval o najokrutnejših zverstvih, in s svojim ledenim pogledom zrl v družbenem življenju le razodetev nepremagljivih zakonov, zaradi katerih se vsak pojav izvrši vprav tako, kakor se neizbežno mora izvršiti.«¹⁸ To kajpak ni res. Nova šola od zgodovinarja nikakor ni zahtevala ravnodušnosti. Auguštín Thierry je celo naravnost izjavil, da politične strasti, ki ostrijo raziskovalčev razum, lahko pri odkrivanju resnice služijo kot mogočno sredstvo.¹⁹ In treba se nam je vsaj malce seznaniti z zgodovinskimi deli Guizota, Thierryja in Migneta, pa vidimo, da so prav vroče simpatizirali z buržuazijo, tako v njeni borbi s posvetno in duhovsko aristokracijo kakor tudi o njenem stremljenju, zatreti zahteve porajajočega se proletariata. Toda nesporno je tole. Nova zgodovinska šola je vzniknila v dvajsetih letih XIX. stoletja, t. j. v času, ko je buržuazija aristokracijo že premagala, čeprav je slednja še vedno skušala obnoviti nekatere svoje stare privilegije. Ponosna zavest zmage njihovega razreda se je očitovala v vseh sodbah zgodovinarjev nove šole. Ker pa se buržuazija nikdar ni odlikovala s kakimi finimi viteškimi čuvstvi, je bilo tudi v sodbah njenih učenih predstavnikov časih slišati prave okrutnosti na račun premaganih. »Le plus fort absorbe le plus faible,« pravi Guizot v eni izmed svojih polemičnih brošur. »Elle est de droit« (»Silni pogoltne slabega in to je njegova pravica.«) Nič manj trd ni bil ta odnos nasproti delavskemu razredu. Ta neusmiljenost je včasih zadobila obliko mirnega ravnodušja in je zato Chateaubrianda zavedla v zmoto. Mimo tega takrat še ni bilo jasno,

¹⁷ Primerjaj prvo pismo o »Zgodovini Francije« z »Essai sur le genre dramatique sérieux« v prvem delu Beaumarchaisovih »Oeuvres complètes«.

¹⁸ Oeuvres complètes de Chateaubriand, Paris 1840, VII. p. 58. Citatelju priporočamo, naj pazno prečita tudi naslednjo stran; kdo bi lahko mislil, da jo je napisal g. Nik. Mihajlovskij (znani ruski narodnik in subjektivistični filozof. Op. prev.)

¹⁹ Gl. »Considération sur l'Histoire de France«, priloga k »Recits des temps Méroviageux«, Paris 1840, p. 72.

kako je treba zakonitost zgodovinskega gibanja pojmovati. Končno je bila nova šola res lahko videti fatalistična, to pa zagadelj, ker se je hotela trdno postaviti na stališče zakonitosti in se je za velike zgodovinske osebnosti bolj malo brigala.²⁰ S tem so se težko pomirili ljudje, vzgojeni po zgodovinskih idejah osemnajstega stoletja. Na nove zgodovinarje so z vseh strani pričeli leteti ugovori in tako je nastal spor, ki, kakor smo videli, še danes ni končan.

V januarju 1826 je Sainte-Beuve ob izidu petega in šestega dela Mignetove »Zgodovine francoske revolucije« napisal v »Globeju«: »V vsakem danem trenutku lahko človek z nenadnim sklepom svoje volje privede v tok dogodkov novo, nepričakovano in izpremenljivo silo, ki mu lahko da novo smer, ki pa je zaradi njene izpremenljivosti ni moči izmeriti.« Ni treba misliti, da se po Sainte-Beuovem mnenju »nenadni sklepi« človeške volje pojavljajo brez vsakega vzroka. Ne, to bi bilo malce prenaivno. On je le trdil, da umska in npravnostna svojstva človeka, ki v družbenem življenju igra bolj ali manj važno vlogo, njegovi talenti, znanje, odločnost ali neodločnost, hrabrost ali strahopetnost i. t. d. ne morejo ostati brez vidnega vpliva na potek in izid dogodkov in da si teh svojstev ne moremo razlagati edino z občimi zakoni narodnega razvoja, marveč, da se zmerom in v precejšnji meri oblikujejo pod učinkovanjem tistega, kar lahko imenujemo slučajnosti privatnega življenja. Navesti hočemo nekaj primerov v pojasnilo te misli, ki je sicer po vsej priliki že itak jasna.

V avstrijski nasledstveni vojni so francoske čete izvojevale nekaj velikih zmag in Francija bi bila prav lahko zahtevala od Avstrije, naj ji odstopi precej obširno ozemlje v današnji Belgiji, toda Ludvik XV. tega ni zahteval, ker, kakor je dejal, ni vojeval kot kupec, marveč kot kralj, zaradi česar Francozi v Aachenskem miru niso dobili nič; če bi bil imel Ludvik XV. drugačen značaj, bi se bil morda francoski teritorij povečal, kar bi tok ekonomskega in političnega razvoja Francije nekoliko izpremenilo.

V sedemletni vojni je bila Francija, kakor je znano, že v zvezi z Avstrijo. Pravijo, da je k tej zvezi zelo dosti pripomogla gospa Pompadour, ki se ji je zelo laskalo, da jo je ponosna Marija Terezija imenovala v pismih, ki jih ji je pisala, svojo sestrično ali svojo drago prijateljico (*bien bonne amie*). Zatega-

²⁰ V članku, posvečenem 3. izdaji Mignetove »Zgodovine francoske revolucije« je Sainte-Beuve odnose tega zgodovinarja do osebnosti takole karakteriziral: »A la arie des vastes et profondes émotions populaires, qu'il avait à décrire, au spectacle de l'impuissance et du néant où tombent les plus sublimes génies, les vertus les plus saintes, alors que les masses se soulevaient, il s'est pris de pitié pour les individus, qu'a ore en eux pris isolement que faiblesse, et ne leur a recomb d'action efficace, que dans leur union avec la multitude.«

delj lahko rečemo, da gospa Pompadour ne bi imela tolikšnega vpliva na tok dogodkov in bi se ti drugače zaokrenili, če bi bil Ludvik XV. bolj trdne narave in če bi se manj udajal vplivom svojih favoritk.

Dalje. Sedemletna vojna se je za Francijo nesrečno končala: njeni generali so doživeli nekaj najsramotnejših porazov. Vobče so se vedli več ko čudno. Richelieu je ropal, Soubise in Broglie pa sta ves čas drug drugega ovirala. Ko je tako Broglie naskočeval sovražnika pri Fellinghausnu, je Soubise slišal topovske strele, toda tovarišu ni šel na pomoč, kakor je bilo dogovorjeno in kakor bi bil brez dvoma moral storiti, in se je moral Broglie zategadelj umakniti.²¹ Skrajno nesposobnega Soubisa je ščitila gospa Pompadour. In spet je moči reči, da se stvari za Francijo ne bi tako neugodno iztekle, če Ludvik XV. ne bi bil tako razuzdan in če se njegova favoritka ne bi bila vmešavala v politiko.

Francoski zgodovinarji pravijo, da Franciji vobče ne bi bilo treba vojevati na evropski celini, ampak bi bila morala vse svoje sile osredotočiti na morje, ter tako Angliji onemogočiti poseganje po francoskih kolonijah. Če je ravnala drugače, je bila tega spet kriva neizbežna gospa Pompadour, ki bi bila rada ugodila »svoji dragi prijateljici« Mariji Tereziji. Po sedemletni vojni je Francija izgubila svoje najboljše kolonije, kar je brez dvoma zelo vplivalo na razvoj njenih ekonomskih odnosov. Tako ženska ničemurnost stopa pred nas v vlogi vplivnega »faktorja« ekonomskega razvoja.

Ali je treba še kaj več primerov? Naj navedemo še enega, morda najneverjetnejšega. Bilo je tudi med sedemletno vojno, ko so se avstrijske čete v avgustu 1761. združile v Šleziji z ruskimi in obkolile Friderika pri Striegau-u. Njegov položaj je bil obupen, toda zavezniki so z napadom odlašali, general Buturlin je stal 20 dni pred sovražnikom, nato pa je kar odšel iz Šlezije in pustil tam samo del svojih sil v pomoč avstrijskemu generalu Laudonu. Laudon je zavzel Schweidnitz, blizu katerega je stal Friderik, toda ta uspeh ni bil niti malo važen. In če bi bil Buturlin bolj odločen? Če bi bili zavezniki napadli Friderika, preden se je ta utegnil utrditi v svojem taboru? Morda bi ga bili docela potolkli in bi bil moral sprejeti vse zahteve zmagovalcev. In nekaj mesecev pozneje je nova slučajnost, smrt cesarice Elizabete, namah in precej izpremenila položaj v prid Frideriku. Vprašanje je zdaj, kaj bi bilo, če bi bil Buturlin imel več odločnosti ali pa če bi njegovo mesto zavzemal človek, podoban Suvorovu.

Analizirajoč nazore zgodovinarjev — »fatalistov« je Sainte-

²¹ Drugi pravijo, da ni bil kriv Soubise, marveč Broglie, ki ni čakal na svojega tovariša, ker zmage ni hotel z njim deliti. Za nas to nima nobenega pomena, ker na stvari nič ne izpremeni.

Beuve izrazil še drugo domnevo, na katero moramo takisto obrniti pozornost. V članku o Mignetovi »Zgodovini francoske revolucije«, ki smo ga bili že citirali, je dokazoval, da poteka in izida francoske revolucije niso povzročili le tisti splošni vzroki, ki so jo izzvali, in ne le strasti, ki jih je ona s svoje strani izzvala, marveč tudi množica neznatnih pojavov, ki so se izmuznili raziskovalčevi pozornosti in ki jih vobče ne prištevajo med družbene pojave, kakor jim prav za prav pravijo. »V času, ko so divjale te strasti, (ki so jih izzvali družbeni pojavi),« je pisal, »tudi fizične in fiziološke sile niso mirovale; kamen se je še nadalje uklanjal težnostni sili; kri ni prenehala teči po žilah. Ali se potek dogodkov recimo ne bi bil izpremenil, če Mirabeau ne bi bil umrl od mrzlice; če bi slučajno padel kamen s strehe in ubil Robespierro ali pa če bi ga zadel mrtvoud; če bi Bonaparta zadela krogla? Ali si upate trditi, da bi bil njihov izid isti? Ob zadostnem številu slučajnosti, podobnih tem, ki sem jih pravkar predpostavljal, bi bil lahko popolnoma nasproten tistemu, ki je bil po vašem neizbežen. In take slučajnosti imam pravico predpostavljati, ker jih ne izključujejo niti splošni vzroki revolucije niti strasti, ki jih ti splošni vzroki porajajo.« V nadaljnjem opominja, da bi se zgodovina čisto drugače razvijala, če bi bil Kleopatrin nos malo krajši, končno pa priznava, da je v obrambo Mignetovih nazorov moči zelo dosti reči in še enkrat pokaže, v čem tiči napaka tega avtorja. Mignet pripisuje učinku splošnih vzrokov samih tiste rezultate, katerih nastop je omogočila tudi množica drugih, neznatnih, temnih in nedojemljivih vzrokov, njegov strogi razum, kakor da noče priznati eksistence vsega, v čemer ne vidi reda in zakonitosti.

VI.

Ali so Sainte-Beuvovi ugovori utemeljeni? Videti je, da je v njih precej resnice. In sicer koliko? Da to ugotovimo, si moramo prav od kraja ogledati misel, da človek lahko z »ne-navadnim sklepom svoje volje« privede v tok dogodkov novo silo, ki ga lahko precej izpremeni. Navedli smo nekaj primerov, ki jo po vsej priliki lepo pojasnjujejo. Poglobimo se v te primere.

Vsem je znano, da je pod vlado Ludvika XV. v Franciji vojaški duh vedno bolj upadal. Henri Martin pripominja, da so med sedemletno vojno francoske čete, za katerimi se je vlačila množica vlačug, trgovcev in slug in ki so imele pri komori trikrat več konj, kakor pri kavaleriji, prej spominjale na trume Darija in Kserksa kakor pa na armado Turenna in Gustava-Adolfa.²² Archenholz pravi v svoji zgodovini te vojne, da so francoski oficirji, določeni za stražo, dostikrat zapustili poverjena jim mesta, se odpravili kam v sosesčino plesat in so izvrševali

²² »Historie de France«, 4-ème édition T. XV. p. 520—521.

ukaze poveljstva le tedaj, kadar se jim je to zdelo potrebno in udobno. Tako žalostno stanje v vojski je bilo posledica propadanja plemstva, ki pa je vendarle še naprej zavzemalo vsa višja mesta v armadi, čeprav se je s splošnim razkrajanjem vsega »starega reda« zmerom bolj bližalo polomu. Že teh splošnih vzrokov bi bilo popolnoma zadosti, da v sedemletni vojni povzročijo za Francijo tako neugoden preokret. Toda ni dvoma, da je nesposobnost generalov, kakršen je bil Soubise, še bolj pomnožila neugodne šanse, za katere se je imela francoska armada zahvaliti splošnim vzrokom. Ker pa je Soubise ostal na svojem mestu zavoljo gospe Pompadour, je treba z nujnostjo priznati, da je bila nečimurna markiza eden izmed »faktorjev«, ki so v precejšnji meri pojačali za Francijo tako neugodni vpliv splošnih vzrokov na stanje stvari med sedemletno vojno.

Markiza de Pompadour ni bila močna po svoji lastni volji, marveč zaradi oblasti kralja, ki se je uklanjal njeni volji. Ali lahko rečemo, da je bil značaj Ludovika XV. vprav tak, kakršen je moral biti spričo splošnega razvojnega toka družbenih odnosov? Ne, v istem razvojnem toku bi bil lahko na njegovem mestu kralj, ki bi se nasproti ženskam drugače vedel. Sainte-Beuve bi dejal, da bi v to svrho lahko zadostovalo učinkovanje temnih in nedojemljivih fizioloških vzrokov. In prav bi imel. Če pa je tako, tedaj iz tega izhaja, da so ti temni fiziološki vzroki, vplivajoč na potek in izid sedemletne vojne, hkratu tudi vplivali na nadaljnji razvoj Francije, ki bi bil drugačen, če v sedemletni vojni ne bi bila izgubila večjega dela svojih kolonij. Vprašanje je zdaj, ali ne nasprotuje ta zaključek pojmu o zakonitosti družbenega razvoja.

Ne, nikakor ne. Kakor je tudi v navedenih primerih delovanje osebnih posebnosti nedvomno, vendar ni nič manj nedvomno, da je bilo to delovanje mogoče le pod dani mi družbeni pogoji. Po bitki pri Rossbachu so bili Francozi silno jezni na Soubisovo pokroviteljico. Vsak dan je prejemala kopico anonimnih pisem, polnih groženj in žalitev. To je gospo Pompadour silno vznemirjalo; prebila je vrsto brezmejnih noči.²³ Toda Soubisa je vendarle še nadalje podpirala. V l. 1762. mu je v nekem pismu omenila, da ni izpolnil nad, ki jih je stavila nanj, in dodala: »Vendar pa se nikar nič ne bojte, po brigala se bom za vaše interese in vas skušala spraviti s kraljem.«²⁴ Kakor vidite, se javnemu mnenju ni udala. Čemu se ni udala? Najbrže zato, ker je tedanja francoska družba k temu ni mogla prisiliti. In čemu tedanja francoska družba tega ni mogla storiti? Pri tem jo je ovirala njena organizacija, ki je bila s svoje strani odvisna od medsebojnih odnosov tedanjih družbenih sil v Franciji. Potemtakem si z medsebojnim odno-

²³ Gl. »Mémoires de madame de Haliffet«, Paris 1824, str. 181.

²⁴ Gl. »Lettres de la marquise de Pompadour«, Londres 1772, t. 1.

som teh sil lahko na koncu koncev razlagamo okolnost, da je značaj Ludvika XV. z muhami njegovih favoritk vred mogel imeti tako žalosten vpliv na usodo Francije. Če bi se o svojih odnosih nasproti ženskemu spolu s tako slabostjo ne odlikoval ravno kralj, marveč kak kraljevski kuhar ali pa konjar, bi ne imela prav nobenega zgodovinskega pomena. Jasno je, da tu ne gre za slabost, marveč za družbeni položaj osebe, ki na tej slabosti trpi. Čitatelj bo razumel, da je moči ta razglabljanja uporabiti pri vseh drugih zgoraj navedenih primerih. V teh razglabljanjih je treba izpremeniti le nekatere, predmetu odgovarjajoče stvari, na primer, namestu Francije je treba postaviti Rusijo, namestu Soubisa Buturlina i. t. d. Zato tega ne bomo ponavljali.

Osebnosti po tem takem zaradi danih posebnosti svojega značaja lahko vplivajo na usodo družbe. Časih je ta vpliv celo precejšen, toda kakor možnost podobnega vpliva sama, tako je tudi njegov obseg odvisen od organizacije družbe, od medsebojnih odnosov njenih sil. Značaj osebnosti postane »faktor« družbenega razvoja le tam, le takrat in le v toliko, kjer, kadar in v kolikor ji to dovoljujejo družbeni odnosi.

Lahko bi kdo pripomnil, da je obseg osebnega vpliva odvisen tudi od talentov osebnosti. Mi s tem soglašamo. Toda osebnost lahko pokaže svoje talente šele tedaj, ko v družbi zavzame položaj, ki je za to potreben. Zakaj se je usoda Francije znašla v rokah človeka, ki ni imel prav nobene sposobnosti in volje, služiti družbi? Zato, ker je bila taka njena družbena organizacija. Ta organizacija v vsakem danem času opredeljuje vloge in potemtakem tudi družbeni pomen, ki ga lahko postanejo deležne nadarjene ali pa nenadarjene osebnosti.

Če pa vloge osebnosti opredeljuje organizacija družbe, kako more potem družbeni vpliv, ki je odvisen od teh vlog, nasprotovati pojmu o zakonitosti družbenega razvoja? Ne samo, da mu ne nasprotuje, marveč služi kot ena izmed njegovih najsvetlejših ilustracij.

Tu pa je treba nekaj pripomniti. Možnost družbenega vpliva osebnosti, zavisna od organizacije družbe, odpira duri vplivu takozvanih slučajnosti na zgodovinsko usodo narodov. Poltenost Ludvika XV. je bila nujna posledica stanja njegovega organizma. Toda nasproti splošni razvojni poti Francije je bilo to stanje slučajno.²⁵ Kakor smo pa videli, vendar ni ostalo brez vpliva

²⁵ Moderna materialistična psihoanaliza bi v tem pogledu segla globlje in poiskala tudi psihološke vzroke tega stanja, ki bi jih na koncu koncev našla v tedanji družbeni organizaciji, regulirajoč moralne pojme in seksualno življenje posameznika. Seveda je končni zaključek Plehanova vsekako točen. Individualne lastnosti Ludvika XV. za splošno razvojno pot niso bile bistvene in nujne, ter jih moramo zato z ozirom na to pot smatrati za slučajne. Ko je Plehanov to pisal, je bila psihoanaliza še v povojih in je znanost slične nemoralnosti v seksualnem življenju smatrala za zgolj fiziološke pojave. —

na nadaljnjo usodo Francije, ni samo zašlo med vzroke, od katerih je bila ta usoda odvisna. Mirabeaujevo smrt so kajpak povzročili popolnoma zakoniti patološki procesi. Toda nujnost teh procesov nikakor ni izhajala iz splošne razvojne poti Francije, marveč iz nekaterih osebnih posebnosti v organizmu znamenitega govornika in iz fizičnih pogojev, v katerih je bil okužen. Z ozirom na splošno razvojno pot Francije so bile te posebnosti in ti pogoji slučajni. Vendar pa je Mirabeaujeva smrt vplivala na nadaljnji potek revolucije in spada med vzroke tega nadaljnjega poteka.

Še neverjetnejše je učinkovanje slučajnih vzrokov v zgoraj omenjenem primeru Friderika II., ki se je iz skrajno težavnega položaja izkopal samo zaradi Buturlinove neodločnosti. Imenovanje Buturlina je bilo celo z ozirom na splošno razvojno pot Rusije lahko slučajno v tistem pomenu te besede, ki smo ga zgoraj določili, na splošno razvojno pot Prusije se pa kajpak vobče ni moglo nanašati. Vendar pa ni neverjetna domneva, da je Buturlinova neodločnost rešila Friderika iz obupnega položaja. Če bi bil namestu Buturlina Suvorov, bi se morda zgodovina Prusije drugače nadaljevala. Potemtakem torej lahko časih usoda držav zavisi od slučajnosti, ki jih smemo imenovati slučajnosti druge stopnje. »In allem Endlichen ist ein Element des Zufälligen,« je dejal Hegel (v vsem končnem je element slučajnega). V znanosti imamo opravlja s samimi »končnimi« stvarmi; zato lahko rečemo, da je v vseh procesih, ki jih proučuje, element slučajnosti. Ali to ne izključuje možnosti znanstvenega spoznanja pojavov? Slučajnost je nekaj relativnega. Pojavlja se le v presečiščih nujnih procesov. Prihod Evropejcev v Ameriko je bil za prebivalce Mexike in Peruja slučajnost, to pa v tem smislu in zagadelj, ker ni izhajal iz družbenega razvoja teh dežel. Nikakor pa ni bila slučajna mornarska strast, ki je ob koncu srednjega veka prevzela zapadne Evropejce; ni bila slučajna okolnost, da je sila Evropejcev z lahkoto zlomila odpor domačinov. Takisto niso bile slučajne posledice podjarmljenja Mexike in Peruja s strani Evropejcev; te posledice so se na koncu koncev oblikovale v rezultantu dveh sil: ekonomskega položaja podjarmljenih dežel na eni strani in ekonomskega položaja zavojevalcev — na drugi. In ti dve sili, kakor tudi njena rezultanta, sta popolnoma lahko predmet strogo znanstvenega raziskovanja.

Slučajnosti sedemletne vojne so imele velik vpliv na nadaljnjo zgodovino Prusije. Toda njihov vpliv nikakor ne bi bil tak, če bi jo našle na kaki drugi razvojni stopnji. Posledice slučajnosti so bile tudi tukaj opredeljene v rezultanti dveh sil: v socialno-političnem stanju Prusije na eni strani, in v socialno-političnem stanju evropskih držav, ki so nanjo vplivale, na drugi. Potemtakem tudi tukaj slučajnost nikakor ne ovira znanstvenega študija pojavov.

Zdaj vemo, da imajo osebnosti dostikrat velik vpliv na usodo družbe, da pa ta vpliv določa njen notranji ustroj kakor tudi njeni odnosi do drugih družb. Toda s tem vprašanje o vlogi osebnosti v zgodovini še ni izčrpano. Lotiti se ga moramo še z druge strani.

Sainte-Beuve je mislil, da bi zadostno število neznatnih in temnih vzrokov določene vrste povzročilo, da bi imela francoska revolucija lahko ravno nasproten izid od tistega, ki ga poznamo. To je velika zmota. Če bi se bili neznatni psihološki in fiziološki vzroki še tako zamoteno prepletali, ne bi nikakor odstranili velikih družbenih potreb, ki so izzvale francosko revolucijo; dokler pa te potrebe ne bi bile zadovoljene, se revolucionarni pokret v Franciji ne bi ustavil. Da bi bil izid nasproten tistemu, ki se je dejansko izvršil, bi bilo treba zamenjati te potrebe z drugimi, ravno nasprotnimi; tega pa kajpak ne bi bilo v stanju napraviti nobeno spajanje neznatnih vzrokov.

Vzroki francoske revolucije so tičali v svojstvih družbenih odnosov, neznatni vzroki, ki jih navaja Sainte-Beuve, pa so lahko koreninili zgolj v individualnih posebnostih posameznih oseb. Poslednji vzrok družbenih odnosov tiči v stanju produkcijskih sil. To stanje pa zavisi od individualnih posebnosti poedinih oseb kvečjemu v smislu večje ali manjše sposobnosti, s katero te osebe razpolagajo v pogledu tehničnih dovršenosti, odkritij in izumov. Sainte-Beuve ni mislil na take posebnosti. Vse mogoče druge posebnosti pa ne zagotavljajo posameznim osebam neposrednega vpliva na stanje produkcijskih sil in po tem takem tudi ne na družbene odnose, ki so od tega stanja odvisni, t. j. na ekonomske odnose. Naj bodo posebnosti dane osebnosti kakršnekoli, nikakor ne sme odstraniti danih ekonomskih odnosov, če ti odgovarjajo danemu stanju produkcijskih sil. Toda individualne posebnosti delajo osebnost le več ali manj godno za zadovoljitev tistih družbenih potreb, ki rastejo na osnovi danih ekonomskih odnosov, ali pa za pobijanje takega zadovoljevanja. Najvsakdanjejša družbena potreba Francije koncem XVIII. stol. pa je bila nadomestitev zastarelih političnih institucij z drugimi, bolj odgovarjajočimi njenemu novemu ekonomskemu ustroju. Najvidnejši in najkoristnejši družbeni činitelji tega časa so bili vprav tisti, ki so znali bolje od drugih podpirati zahtevo po zadovoljstvu te najvsakdanjejše potrebe. Recimo, da so bili taki ljudje Mirabeau, Robespierre in Bonaparte. Kaj bi bilo, če bi smrt Mirabeauja predčasno ne odstranila iz politične arene? Stranka konstitucionalne monarhije bi delj časa očuvala svojo moč; njen odpor proti republikancem bi bil zategadelj bolj energičen. In nič več. Noben Mirabeau tedaj ni mogel preprečiti republikanskega triumfa. Mirabeaujeva sila je temeljila v celoti na simpatijah in zaupanju naroda, narod pa je stremel po republiki, zakaj dvor ga je dražil s svojo trdovratno obrambo starega reda. Komaj bi se narod prepričal, da Mirabeau

ne simpatizira z njegovimi republikanskimi stremljenji, bi tudi sam takoj nehal simpatizirati z Mirabeaujem in tedaj bi veliki govornik izgubil skoraj vsak vpliv, nakar bi najbrže padel kot žrtev prav tistega gibanja, ki bi ga bil zaman poizkušal zavreti. Približno isto lahko rečemo tudi o Robespieru. Dopustimo, da je v svoji stranki predstavljal popolnoma nenadomestljivo silo. Vsekakor pa ni bil njena edina sila. Če bi ga bila recimo v januarju 1793. slučajno ubila opeka, bi kajpak na njegovo mesto stopil kdo drug in čeprav bi stal ta drugi v vsakem pogledu nižje, bi dogodki vendarle šli v isti smeri, kakor za Robespiera. Tako bi na primer Girondisti tudi v tem primeru najbrže ne ušli porazu; mogoče pa je, da bi Robespierova stranka nekoliko prej izgubila oblast, tako da zdaj ne bi govorili o termidorski, marveč o floridski, prerialski ali pa mezidorski reakciji. Morda bo kdo dejal, da je Robespierre s svojim neizprosnim terorjem padec svoje stranke pospešil, ne pa zavlačeval. S to domnevo se na tam mestu ne bomo pobliže bavili, marveč jo bomo sprejeli, kakor da je popolnoma utemeljena. V tem primeru bomo morali predpostavljati, da bi se padec Robespierove stranke izvršil namestu v termidorju, v fruktidorju ali vendemieru ali pa v brumairu. Izkratka, izvršil bi se bil morda prej ali pa pozneje, na vsak način pa bi se bil izvršil, zakaj tisti sloj naroda, na katerega se je ta stranka opirala, nikakor ni bil pripravljen na trajnejše gospodstvo. O rezultatih, ki bi bili »nasprotni« tistim, pri katerih je tako energično sodeloval Robespierre, kajpak, ne bi moglo biti govora.

Tudi v tem primeru jih ne bi bilo, če bi bila krogla na primer v bitki pri Arcoli zadela Bonaparta. Kar je on napravil na italijanskih in drugih pohodih, bi napravili drugi generali. Najbrže ne bi pokazali takih talentov kakor on in ne bi izvojevali tako veličastnih zmag. Toda francoska republika bi bila vendarle izšla iz svojih tedanjih vojn kot zmagovalka, zakaj njeni vojaki so bili neprimerno boljši od vseh drugih evropskih vojakov. Kar pa se tiče 18. brumaira in njegovega vpliva na notranje življenje Francije bi bila tudi tukaj splošni potek in izid dogodkov v bistvu najbrže ista, kakor za Napoleona. Republika, ki je bila 9. termidorja smrtno zadeta, je počasi umirala. Direktorij ni mogel vzpostaviti reda, ki si ga je bolj od vsega drugega želela buržuazija, rešena gospodstva višjih stanov. Za vzpostavo reda pa je bila potrebna »dobra sablja«, kakor se je izražal Sieyès. Izpočetka so mislili, da bo vlogo blagodejne sablje igral Jourdan, ko pa je bil ta pri Novi ubit, so pričeli govoriti o Moreauju, o Macdonaldu, o Bernadottu.²⁶ O Bonapartu so pričeli govoriti šele pozneje. Če bi pa tudi on padel, kakor Jourdan, potem se nanj vobče ne bi spomnili in bi dvignili na površje kako drugo »sab-

²⁶ La vie en France sous le premier Empire, par le vicomte de Broe, Paris 1895, pp. 35—36 in nasl.

ljo«. Samo ob sebi je razumljivo, da si je moral človek, ki so ga dogodki povzdignili do diktatorja, s svoje strani neutrudno utirati pot k oblasti, energično odpraviti in neusmiljeno streti vse, ki so mu to pot zastavljali. Bonaparte je imel železno energijo in ni izbiral sredstev za doseg svojih ciljev. Toda razen njega je bilo tedaj še nemalo energičnih, talentiranih in slavoželnih egoistov. Mesto, na katero se mu je bilo posrečilo povzpeti, prav gotovo ne bi ostalo prazno. Recimo, da bi bil kak drug general, ki bi dosegel to mesto, miroljubnejši od Napoleona, da ne bi dvignil proti sebi vse Evrope, zato pa bi umrl v Tuillerijah, ne pa na otoku sv. Helene. Tedaj se Bourboni vobče ne bi bili vrnili v Francijo; zanje bi bil tak rezultat kajpak »nasproten« tistemu, kakršen je bil v resnici. Toda z ozirom na vse notranje življenje Francije bi se prav malo ločil od dejanskega rezultata. Ko bi »dobra sablja« vzpostavila red in zagotovila gospodstvo buržuazije, bi se slednja prav kmalu naveličala njenih kasarnskih navad in despotizma. Pričelo bi se liberalno gibanje, podobno tistemu v epohi restavracije, borba bi se bila pričela razvneti, ker pa se »dobre sablje« v popustljivosti ravno ne odlikujejo, morda krepstni Louis-Philippe ne bi bil sedel na tron svojih nežno ljubljenih sorodnikov v l. 1830., marveč že 1820. ali pa 1825. Vse take izpremembe bi v toku dogodkov lahko delno vplivale na nadaljnjo politično, preko njega pa tudi na ekonomsko življenje Evrope. Toda končni izid revolucionarnega pokreta v nobenem primeru ne bi bil »nasproten« dejanskemu izidu. Vplivne osebnosti lahko zaradi posebnosti svojega razuma in značaja izpremenijo individualno fizionomijo dogodkov in nekatere njihove delne posledice, nikakor pa ne morejo izpremeniti njihove splošne smeri, ki jo opredeljujejo druge sile.

(Konec prihodnjič.)

Bratko Kreft:

SKOK SKOZI OKNO

2.

Mary je bila v štiriindvajsetem letu. Mlado, ne preveč krepko, a vendar prijetno vitko telo, je po svoji pravilni zgrajenosti vzbujalo pozornost v vsaki okolici. Vsi so ji rekli, da je lepa in Mary se je tega zavedala. Ni bila sicer ošabna in prevzeta radi te lepote, toda nekakšna samozavest, ki je ženska nikoli ne zataji, naj si bo sicer še tako skromna, je vladala tudi v njej. Rada se je šalila; moški so vedeli, da se rada z njimi igračka in to radi tega, ker je kljub vsej besedni prijaznosti ostala za večino zaprta in nedostopna. Nekoč je celo nekega gospoda oklofutala, ker si je preveč dovolil s svojimi rokami. To

je bilo na neki plesni prireditvi. Tisti gospod je bil že precej v letih in je imel posebna nagnjenja do mladih deklet. Bil je neki višji uradnik, s katerim je Maryn oče imel večkrat opravka, zato se mu tudi ni upal zameriti in tudi ni ničesar ukrenil, ko se je Mary pri njem pritožila. To je bilo eno izmed prvih Marynih razočaranj v domači hiši. Počasi je začela spoznavati, da človeška medsebojna razmerja urejajo neki prav posebni, mogoče res samo denarni, materialni interesi. Ko je svoje misli razodela očetu, in to z nekim strahom pred tem spoznanjem, jo je ta miril, rekoč ji, naj se za take stvari ne briga. Ni niti zanimivo niti za živce dobro. Najmanj zanjo. Gospod svetnik je bil bržkone že malo v rožcah in kdo bi ne bil vesel tako mladega dekleta kot je Mary? Tako ji je podvora oče sam. Na zunaj se je sicer dala s tem preslepiti, toda neka majhna senca, ki je govorila, da vendar okrog nje ni vse tako, kakor si ponajvečkrat predstavlja in misli, je nekaj časa lebdela v njeni notranjosti. Ne bi mogla reči, da jo je dolgo in prav posebno vznemirjala. V vsakodnevni dogodkih domače hiše, poleg čitanj modernih romanov, ki pa jih ni zbiral samo pri kolportажni ali buljvarski literaturi, temveč je od časa do časa posegla tudi po Tolstem, celo Dostojevskem, H. in Th. Mannu itd. ji je mineval čas. Posebno pri srcu so ji bili Francozi. Sprejemala jih je ponajvečkrat, odvisna po svojem trenutnem razpoloženju. Tako ji je bil včasih Tolstoj vse in je bila vsa zaljubljena v Katjušo iz »Vstajenja«, drugič se je pa navduševala za Flaubert-jevo »Madame Bovary« in je sploh ni znala prehvaliti. Takrat je sploh pozabila na Katjušo. V nasprotju s temi vsemi pa jo je lahko zagrabil kakšen modern filmski kič s sentimentalnostjo kakšne Grete Garbo in s prijazno poltenostjo Marlen Dietrich ali celo Brigitte Helm. Nič določenega, nič ustaljenega ni bilo v njej. Njena duševnost je nihala med najbolj vsakdanjim kičem in dobro literaturo. Tega se do nedavnega niti navedala ni. Šele po razgovorih z Elzinim bratom, ki se je v svojem sarkazmu, svoji nezadovoljnosti in naravnost bolesteri nagnjenosti do kritike vsega, kar ga je obdajalo, zaletel tudi vanjo, je morala na tihem pritrditi in priznati tudi sami sebi, da njeno duševno obzorje vendar ni tako globoko, kakor je mislila sama in kakor je zlasti govorila njena mati, ko se je hotela pred drugimi hvaliti s svojo hčerko.

Rodila se je v dne, ko so se ženske oblačile v dolga, široka krila, ki so jim mahedrara na suhih telesih, kakor mahedrajo še danes starim branjevkam na trgu. Okoli pasu so bile stisnjene, kakor da se hočejo prelomiti in na glavi so nosile ogromne klobuke, skoraj večje kakor so danes ženski dežniki ali sončniki. Mary se ni mogla dovolj nasmejati stari fotografiji svoje matere, ko se je dala ž njo fotografirati ob njenem tretjem rojstnem dnevu. Tista frizura, povečana z umetnimi lasmi, čipke okoli vratu in pero na velikem klobuku! Mary si danes še na maškerado ne bi upala, je dejala. Prav tako se je zdela nemo-

goča sama sebi. Predolge hlačke s čipkami, ki so zijale izpod krilca preko kolen in šopek las povezan v kito, vse to ji je bilo strašno smešno. Detinstvo je preživela v letih, ko je oče sodeloval v mladoliberalnem pokretu kot občinski svetnik in je ob deželnozborskih volitvah celo kandidiral za poslanca. Med vojno je postal stotnik in je bil po uspešnih intervencijah dodeljen armadni aprovizaciji, kjer se je izkazal posebnega strokovnjaka, ki je tudi ob prevratu vedel kod in kam. Govorili so pa po mestu, da je bila posest d. d. »Železo« produkt spretnosti dela pri nacionalizaciji tujega podjetja. Pred vojno je bil lastnik sorazmerno velike modne trgovine, ki jo je podedoval po očetu, in član upravnega sveta mestne hranilnice; po vojni pa je po srečnih transakcijah vstopil v krog novopečenih industrialcev in denarnih imenitnikov, ki so nekaj časa rasli med nami kot gobe po dežju, dokler se ni gospodarska konjunktura skoraj čez noč spremenila v hudo gospodarsko krizo. Toda gospod papa Rožanec je vzdržal, dobro vsidran v svoji železni rezervi. To je njegov ugled v malem mestu še povečalo in ga postavilo v prve vrste našega gospodarskega in narodnega življenja sploh. Svoj priborjeni položaj drži še danes in ga brani kot važno postojanko na fronti gospodarskega boja proti vsem konkurentom, ki so se zadnje čase pojavili proti njemu. Njegov cilj je svetel in čist, kakor je imel običaj reči, kadar so ga napadali na sejah d. d. »Železa«. Toda vsi napadi nanj so bile zgolj besede, kajti večina delnic je bila njegova in tudi ostali delničariji so bili po večini v razni odvisnosti od njega. Pri vsem delu si je ohranil veliko ljubezen za čast svojega imena kakor svoje družine sploh. Zunanji blesk rodbinskega imena mu je bil vedno v mislih. Sanjaril je o velikem podjetju, o trustu, ki bi nosil ime Rožančevega rodu. Rožanci so bili že precej star rod. Znal je rodoslovnik za celih stopetdeset let nazaj. Še njegov ded se je podpisoval v starem pravopisu kot gospod Roschanez. Vse to se je zdelo Mary zelo smešno in neštetokrat ji je očital oče, da nima smisla za družinsko tradicijo. V šoli se Mary ni ravno slabo učila, toda v petem razredu liceja se ji kar naenkrat ni več dalo učiti. Neka tovarišica ji je v šoli dejala, da je neumna, ker se toliko briga in skrbi za šolo, kajti če bi bila ona tako bogatih staršev hči in povrhu še edinka, bi se sploh za drugo ne brigala, kakor za lepe obleke, izlete in šport. Proti koncu leta je mati izvedela, da je ž njo v šoli slabo. Oče se je jezil in zahteval, da mora dekle študirati naprej, da edino študirana ženska danes nekaj velja. Toda mati ni bila enakih misli.

Treba jo je vzeti takoj iz šole. Ponavljati ne sme. To bi bila sramota za družino. Izstopi naj in naj bo nekaj časa doma. Potem lahko še kam gre, v kakšen internat v inozemstvo, da se nauči nemščine in francoščine, pa je dobro. Tudi gospodinjski tečaj naj obišče. Najbolje v Švici. Tam se bo privadila velemestnih navad, dobila bo »šlif in tako ne bo samo tvoj denar

vaba za ženine, temveč tudi ona sama. Edino po tej poti se pride do zakonov iz ljubezni, brez tega bi lahko bila nekega dne žrtev kakšne denarne špekulacije.« Tako je modro govorila gospa soproga predsednika d. d. »Železa«, ko je šlo prvič za Maryno bodočnost. In Mary je rastla po njeni modrosti in očetovi milosti sredi navidez majhnih družinskih preprirov, ob tenisu in smuku, jahanju, plesu in raznovrstni literaturi. Večkrat je v zadnjih letih slutila, da ni vse to tako prav, kakor se ji je kazalo, toda do globljih razmišljanj se ni spustila in je raje hitro zaspala, utrujena od plesa, ježe ali branja. Vsa okolica je bila taka, da ni bilo mogoče globlje misliti o stvareh.

Na Bledu so si kmalu po koncu svetovne vojne, v prvih letih gospodarske konjunkturi po inflaciji, postavili krasno vilo ob jezeru. In tam se je zgodila tudi tista nesreča, kakor so rekli, nesreča z njeno nedolžnostjo. Pred tremi leti so povabili tja na počitnice tudi Ravniharjeve. Očetje so odšli na lov, matere pa so nič hudega sluteč doma klepetale, ko sta se že nekoliko v mraku podala Mary in Milan na jezero. Mary je nedolgo pred tem izpolnila dvajseto leto, Milan pa štiriindvajseto. Mary se je zahotelo malo sentimentalne romantike ob mesečini in tako je pregovorila Milana, da sta šla v čoln in nato odveslala po jezeru. Stemnilo se je precej hitro, izza planin se je prikazal mesec in Mary je sanjala vse tiste zaljubljene prizore, ki jih je kdaj brala v kakšnem romanu. Ves kič iz romanov in filmov se ji je ob mesečini zdel resničen. Milan pa ni bil tako neizkušen in samo nabran fant. Že četrto leto je študiral medicino in mu zato vse pozemeljske tajne ljubezni niso bile neznane. Zaveslal je v skrit kot med gosto vejevje in začel z njo ljubezen. Konec je bil ta, da se je Mary vrnila vsa rdeča in vročična domov in da ni imela več nedolžnosti. Izkušenima, a na zunaj zelo diskretnima damama še seveda na misel ni prišlo, kaj bi se utegnilo zgoditi, kajti obe sta bili prepričani, da sta njuna otroka strašno poštena, moralna in dobro vzgojena in da zato ni misliti na kaj slabega. Toda drugi dan je Mary vstala samozavestno zadovoljna, dajala je sami sebi pogum in popoldne, ko sta bili z materjo sami in jo je ta na vse mile viže spraševala, kaj ji je bilo sinoči in ali se ji je zgodilo kaj posebnega, je z lahko, mirno gesto in naravnost povedala: »Milan mi je včeraj zvečer vzel nedolžnost!« Mati je hotela pasti v omedlevico, tako se je zgrozila hčerkinega dejanja. Ni mogla verjeti, ni hotela verjeti, toda odločen pogled njene hčerke in ironičen, lagoden posmeh okoli ustnic jo je prisilil, da je morala verjeti. Mary je videla materino nebolgljenost in je zato še z večjim veseljem igrala junakinjo. Kadila je cigareto in spuščala venčke dima proti stropu. Na koncu konca, četudi so se ji noge že tresle, si je vendar dejala, da ni to nič tako posebnega, če dekle izgubi nedolžnost. Da pokaže svojo vzvišenost nad prepadeno materjo, ki je sedela v naslonjaču in jadikovala, je stopila k njej, pihnila

dim v njena nedrija in vprašala: »No, kaj praviš k temu?« Tako mati sploh ni prišla do sapa. Edino, kar si je zgovorila, je bilo, da očetu ne bosta zaenkrat še nič povedali, dokler se ne zmenita materi med seboj. Na vsak način je tako dejanje zahtevalo vsaj zaroko, če že ne poroke... Menili sta se dva meseca, nato sta obe stopili pred svoje može in jima povedale. V enem tednu je bila oficijelna proslava zaroke in Maryna izguba nedolžnosti je bila vsaj v družinskem krogu predsednika in ravnatelja d. d. »Železa« odobrena in uzakonjena.

Po tem dogodku je gospa mama mnogo skrbela za vzgojo svoje hčerke, da jo čim pripravljenejšo popelje v zakon in v veliko življenje, kakor je rada rekla. Mary za vse materino prizadevanje ni kazala niti dovolj resnosti niti dovolj smisla in po nekaj letih je čutila do te njene skrbi pomilovalno omalovaževanje. Vesela je bila bivanja na Bledu, še bolj pa na jadranski obali, najraje pa je potovala. Zato si je ohranila lepe spomine iz potovanja po Italiji, iz bivanja v Parizu ob kolonialni razstavi — zadnjih deset mesecev pa je prebila na Dunaju, kjer bi naj bila njena glavna skrb gospodinjstvo, nemščina in francoščina. Milan je medtem časom promoviral (lahko ni šlo in tudi hitro ni šlo, saj je potreboval celih sedem let) in matere so ju hotele takoj poročiti. Zato takšna vnema in neodložljiva potreba po seznanjanju z gospodinjstvom. Mary se je tej »stroki« posvečala, kolikor se je morala in mogla, pri srcu ji ni bila. Veliko rajši je hodila v bivše dvorno gledališče, še bolj v gledališče v Josefstadtu, na dirke in tako dalje. Denarja je imela dovolj in marsikaj si je lahko privoščila. Šele na Dunaju se je pobjele seznanila z Alfonzom, bratom svoje sošolke Elze. Vpisan je bil na tehniki, toda učil se ni kdovekaj. Vsaj tako so rekli Mary doma. Richtmannovi so bili stara kranjska družina, katerih predniki so bili priseljeni nemški trgovci, a so se njih potomci najprej pokranjščili, potem pa celo poslovenčili, tako, da so bili že za dve kolena nazaj zavedni Slovenci in kakor Rožanci stebri napredne fronte. Stari oče Richtmann je spadal v življenju med zagrizene liberalce, četudi se je na smrtni postelji spokoril in spovedal, ker se mu je zdelo tako prav in dobro. Vendar cerkvi kljub temu ni zapustil ničesar. Cerkev in duhovnike je sovražil, zlasti pa ni mogel najti dovolj izrazov za svoj gnev napram klerikalni politiki v Avstriji. V debatah je lahko postal nasilen in kot takega so se ga še danes spominjali starejši ljudje, če je pogovor nanesel na stare lepe čase kranjske dežele. Alfonzov oče je bil absolvent eksportne šole na Dunaju in je napravil že kot mlad hitro karijero do bančnega ravnatelja. Spadal je med resne, strogo preračunljive bančne izvedence in kot vodja Komercialne banke je slovel kot soliden in vesten človek. Z Rožančevimi so se prav za prav zadnja leta poznali še samo poslovno. Bližjih zvez niso imeli, vendar mu je Rožanec sicer v prijaznem tonu kaj rad zabrusil v

obraz, da je puritanec. Doma je vladala zelo stroga vzgoja in v obiteljskem krogu je bil Alfonzov oče precej konservativnih načel, da so mu otroci na tihem dali ime »klerikalec«, četudi po strankarski pripadnosti ni bil. V dnevno politiko se iz gospodarskih in osebnih razlogov ni vmešaval, toda bil je pristaš takozvane zmerne sredine in je bil pripravljen v tej smeri podpirati vsakogar, najsi je prišel iz liberalne ali klerikalne strani. Imel je dve hčerki in sina Alfonza. Posebno je visel na Alenčici, ki je bila najmlajša. Bila je otrok nekakšne pozne ljubezni v zakonu, saj je bila za celih deset let mlajša od sestre Elze. Ko pa je nekega dne izvedela mati, da ima njen mož na skrivaj sestanke z nameščenko svojega urada, lepo, mlado blagajničarko, je bilo na tihem puritanske idile konec. Da bi ne trpela javna morala in dobro ime, sta se drug proti drugemu zavezala, da bosta o zadevi molčala, zlasti pred otroci. Tako je na zunaj teklo rodbinsko življenje v isti obliki naprej, kakor do moževe starostne blodnje, kakor je rekla njegova žena. Toda starejša dva otroka sta zadevico kmalu izvedela, četudi jo je oče precej hitro končal. Elzi in Alfonzu je bilo domače življenje, zgrajeno skoraj na birokratskem redu, strašno dolgočasno in moreče. Alfonz je komaj čakal, da pride na univerzo v Pariz in Elza je samo radi tega hrepenela po zakonu, da si pridobi svobodo, kjer si bo lahko oddahnila. Materina pobožnost, ki je rašla od dne do dne, se je obema zdela zlagana in zgolj zunanja in Elza ji je nekoč zabrusila v obraz, da je terciјalka. Takrat je mati vila roke in se zjokala nad svojimi otroci. Alfonza je motila očetova neodločnost, tisti princip srednje poti, v katerem je videl Alfonz samo večno kompromisarstvo. »Ne tič ne miš ni naš oče...« je včasih dejal Elzi, s katero sta se večkrat pogovarjala, zlasti kadar sta jima oče in mati preprečila večerni izhod na ples ali podobno zabavo.

Alfonz si je izprosil pri očetu, da študira prvo leto v Parizu. Dosegel je to šele po dolgih prošnjah in ko je pridobil za svoje zaveznike obe sestri in mater. Toda na koncu leta se je izkazalo, da ni tam nič študiral. To je bilo tudi precej res, četudi je imelo svoje vzroke, ki pa jih Alfonz ni mogel podrobno razložiti niti očetu niti materi, ker bi se jima prav gotovo ježili lasje ob njegovem pripovedovanju. Tako strašno razliko je čutil med svojim življenjem in mišljenjem v Parizu ter maternim in očetovim duševnim obzorjem, v katerem je videl le odsev provincializma in malomeščanstva. Alfonz je pil, zapravljjal in krokal cele noči po Parizu. Klatil se je po Montmartreu, po Montparnasseu, ljubil je neko kreolko in se nekega dne celo pri njej okužil. Takrat se je začel trezniti od omotice, v katero je padel, ko se je po šestintridesetih urah z brzovlakom preselil v mesto »veselja in razvrata«. Oče in mati sta ga končno pustila le radi tega vstran in tako daleč, ker sta zaupala v trdno podlago svoje vzgoje, ki sta jo po svojem mnenju zasidrala v njem. Vendar je Pariz v

Alfonzu kaj hitro vzplahnil vso rodbinsko vzgojno podlago in na koncu leta se je vrnil bled in suh domov, da so se ga kar prestrašili. Vse leto ga niso videli, zdaj pa je prišel takšen!... Mnogo zrelejši je bil, brke si je pustil rasti in je bil precej nervozen. Nič dosti ni govoril in zdelo se je njemu samemu, da je izživel vse veselje in vse strasti. Naslednje leto je moral ostati doma. Nič se ni protivil, sam je čutil, da potrebuje počitka. Videlo se je, kakor da se bo spet navadil, ker je ostal kar dve leti tu, napravil prve izpite, toda četrto leto ga je spet prišlo. Skrival je strastnost želje, ki ga je gnala spet ven, da bi je oče ne spoznal, ker sicer bi mu ne dal podpore in tudi ven bi ga na noben način ne bil pustil. Tako je zadnje mesece, ko ga je spet klicalo, mirnost in brezbržnost v resnici samo hinavil z mislijo, da doseže svoj cilj. In oče mu je dovolil. Po odhodu ga je sicer nekdo od akademskih starešin opozoril, da s fantom menda ni vse v redu, toda senca, ki je padla nanj, ni bila zdaj kakšno pijančevanje, ampak opozorilo, da se Alfonz navzema ekstremnih, anacionalnih idej. Toda oče tega opozorila ni vzel resno, predvsem radi tega ne, ker ni bil on sam še nič opazil. Poleg tega pa je odločno zavračal take sumnje, da bi se bil sin izneveril nazorom hiše, iz katere je izšel. Da je bil rad živ in vesel, da je včasih tudi krokal, da ga je v Parizu precej lomil, tega danes oče ni več zanikal, toda kaj globljega, resnejšega po njegovem mnenju ni bilo.

Da pa je vendarle bilo nekaj več in celo precej več, o tem je vedela prav za prav le Mary. Že dva meseca je bila na svojem gospodinjskem študiju na Dunaju, ko je nekega dne srečala znanega človeka na Ringu. Tudi on jo je spoznal. Kljub temu sta šla brez pozdrava drug mimo drugega, a sta se nekaj malih korakov nato oba ustavila, obrnila in Alfonz je stopil k njej.

»Ali niste vi gospodična Rožančeva?«

»Ali niste vi gospod Richtmann?«

»Da!«

»Da!«

Tako sta drug drugega v tujini na novo spoznala in tistega dne sta hodila ves popoldan skupaj. Alfonz je znal veliko pripovedovati o bivšem cesarskem Dunaju, ki si ga je bil medtem že dodobra ogledal in spoznal. Mary je bilo njegovo poznanstvo Dunaja zelo dobrodošlo, ker ji njena gospodinja ni nič kaj preveč hotela govoriti o njem. Skušala jo je zadrževati kolikor mogoče v prostem času doma. Od tega dne pa je Mary svoj prosti čas bolj izkoriščala. Z Alfonzom sta sklenila prijateljstvo in vsaj dvakrat na teden sta se dobila na skupnem sprehodu. Menda je preteklo spet dva meseca, ko sta takorekoč izrabila že vse misli, ki so se tikale Dunaja in zunanjih dogodkov, ko ni bilo najti nobene besede več, s katero bi se lahko zabavala. Zadnji sprehodi so postali skoraj mučni, ker nista vedela več, kaj bi govorila. Takrat ju je odrešila Maryna mati, ki se je kar

za cele tri tedne pripeljala k hčerki. Ko sta nekega dne na Alzerci srečali Alfonza, ki ju je prijazno pozdravil, jo je mati začela spraševati, odkod se prav za prav pozna s tem človekom. Mary se je poznala ž njim že v Ljubljani, je odgovorila, saj sta bili s sestro sošolki. Materino vprašanje se ji je zdelo sumljivo. Mary je takoj razumela, da ima nekaj za hrbtom, zato ni povedala, kako dobro se pozna ž njim in koliko sprehodov sta skupno prehodila.

»Samo včasih, zelo redko se srečava. Dvakrat ali trikrat sem bila tudi z njim na sprehodu. Dobro pozna Dunaj, opozoril me je na razne znamenitosti — sicer pa nisva govorila mnogo.«

Kot nekakšno policijsko skrivnost ji je po dolgem premišljevanju mati zaupala, da se naj Richtmanna čuva, ker ga opazuje policija. Postal je boljševik. Kaj je prav za prav to, ni vedela natančno niti mati niti Mary. Prav gotovo pa je bilo v tem nekaj strašnega in obsojanja vrednega, sicer bi se ne mogla zanj zanimati policija...

Ravno radi tega ni mogla Mary verjeti, da bi to bilo res. Alfonz ji je postal po poznanstvu simpatičen, dovolj resen, zato mu kaj takega, kar bi bilo vredno policijske kontrole, ni mogla pripisati. Ko je mati odpotovala, je bila zato njena prva skrb poiskati Alfonza in mu vse povedati.

Našla ga je samotno sedečega v mestnem parku. V rokah je imel knjigo, ki jo je takrat naglo zaprl in narobe obrnjeno položil na klop. Mary je videla, da jo skriva pred njo. Povabil jo je, da prisede, ker se že dolgo nista videla.

»Mislil sem že, da te bo gospa mama zaprla v tičnico in da te sploh ne bo več na spregled, ker te je tako čuvala.«

Mary je čutila, da jo je hotel zbsti, toda je namenoma preslišala. Sprva jima beseda ni tekla. Šele, ko je Mary dokončno odločila, da mu pove materino opozorilo, sta dobila snov za razgovor, ki je trajal do večera.

Ko mu je povedala, česa ga mati dolži, se je Alfonz nasmehnil in zahteval, da mu vse podrobno razloži.

Mary mu je nato vse izpovedala in na koncu ga je prosila, naj ji razloži, kaj je to prav za prav. Saj bere skoro vsak dan to besedo, toliko sliši o njej in tako dalje, toda pojmi te besede ji ni prav jasen. Tako se je opravičevala, ker se ji je Alfonz ves čas smejal. Ko ji je razložil, da ni, si je oddahnila, četudi se ji je po Alfonzovi razlagi tega pojma na koncu zdelo, da bi prav za prav nič tako strašnega ne bilo v tem, če bi tudi Alfonz res bil. Tako sta se zabavala s tem do večera. Ne dolgo po tem, kakih štirinajst dni pozneje, je Mary opazila, kako je Alfonz otožen. Videlo se mu je, da se z nečim muči. Mislila je, da ima domotožje. Sodila je po sebi in ga zato tudi vprašala. Teda pa je Alfonz izlil iz sebe vse sovraštvo do svojega rodnega mesta, ves gnev, ki se je bil nakopičil v njem. Ničesar ni pustil nedo-

taknjenege, vse je obsul in zavrzel s svojim cinizmom. Mary je bilo vsesкупaj v zabavo, ker razumeti tega ni mogla.

»Doma so me obsodili, ker sem izgubil vero v tiste zlagane malike, v katere verujejo oni. Mary, mi živimo v sami laži, vse okrog nas je nagnito, na zunaj je vse lepo popudrano, našmin-kano, noter pa je lues, ki že razjeda telo naše družbe. Progre-sivna paraliza je začela razjedati družbo. Naši očetje so navi-dezne veličine; vse, kar počenjamo, nima nobene trajne vred-nosti, vse je le sebičnost, koristolovstvo... In mi, njih otroci, smo deklasirani intelektualci. Postali smo to, ko smo spoznali, da ni več obstanka, nimamo pa še moči, da bi se poprijeli nečesa res-nega, da bi delali za poznejše rodove. Vse preveč smó zastrupljeni od krvi svojih očetov, od okolice, v kateri so nas vzgajali in v kateri moramo še naprej živeti — —. Vidiš, Mary, tudi ti si tak deklasiranec. Napol si končala šole, lepo se oblačiš, lepotičiš se, hodiš okrog kot mlada pseudointeligentna gospodična, čitaš romane, se zabavaš ob kinokiču — vse drugo te nič ne briga. Mogoče se boš kmalu poročila, mogoče boš imela enega ali dva otroka — več prav gotovo ne, ker se boš zbala za svojo postavo in tako boš vse življenje preživela v samem nesmislu, za stara leta boš stopila med narodne dame, če že ne prej, emancipiranka boš, ko ti bo mož zabranil kakšno izvenzakonsko prijateljstvo in tako boš končala življenje. Ob smrti ti bodo pisali nekrologe, prav tako, kakor so pisali včasih o tvoji toaleti, v kateri si se pokazala na kakšni družabni prireditvi...«

Tako in še več ji je govoril. Mary je vmes mnogo premišlje-vala, na koncu pa ga je vprašala: »Ti si zelo nesrečen, Alfonz? Zakaj?«

Alfonz ni odgovoril. Videl je, da ga razume. Zato je priznal.

»Res je, nesrečen sem, ker ne vem kam s samim seboj. Sa-memu sebi sem na poti. Rad bi delal, rad bi ustvarjal, pa se mi vse izjalovi. Nimam več volje, ko poprimem za stvar. V tistem trenutku me zagrabi nevolja, prevzame me brezzdelje in v me-lanholiji se kar topim. Za koga naj delam? Za koga? Vidiš, to je tisto vprašanje, ki sem ga že marsikomu zabrusil v obraz. Očetu in materi sem ga pisal, sestri Elzi sem ga pisal, kot po-ročno darilo sem ji poklonil svoje misli; vem, da sem ji precej zagrenil poroko, tudi to vem, da je moje pismo ne bo spreme-nilo, še manj pa rešilo; prav tako bo utonila tam doli v tisti megli, v tistem blatu in dežju. Ali si že hodila ob obrežju Ljub-ljanice, ko je bil lep, solnčen dan? Ali si zavohala, kako smrdi, huje kot mrhovina. Voda stoji, pravijo, zato smrdi, po časnikih napadajo mestno načelstvo, da naj spusti vodo, ker že preveč smrdi. Toda naj spuščajo vodo kakorkoli, kdor je smrad za-vohal, ta se ga ne iznebi več. Tudi spuščena voda ga ne bo več prevozila. Smrdi, vse smrdi in to vedno bolj. Tam doli se ti vsaka resnica spremeni v laž in mi vsi lažemo, kadar govorimo o ljubezni do tega mesta, o njegovi lepoti in čistosti. Kakšna

»bela Ljubljana...?« To je primera slepca in gluhonemca! Zakaj to je res mesto ob kanalu in ne ob reki. Podminirano je od samih kanalčkov, po katerih se kretata nesnaga, naša nesnaga. — — — Res je, ničesar drugega ne preostaja človeku ob tem spoznanju kot biti nesrečen. In še to je gesta slabotnosti in nemoči. Da, če bi človek lahko kar tako prišel do moči, če bi se mu ob vsakem grenkem spoznanju takoj porodila poleg svetle misli tudi moč obračunati z vsem tem, z vso preteklostjo, z vsem, kar tlači človeka k tlom, kar te drži k zemlji, da ne moreš naprej, potem bi bilo lepo na svetu. Hudo je radi tega, ker so ljudje tako topi, da se ne zganejo in če se daš ti na križ pribiti. — — — Dvakrat hudo pa je, ker je v tebi kri tvojih dedov, očetov in mater, ker si toliko in toliko let živel med zidovi svoje družine, ki te je vzgajala in te vcepljala s svojimi mislimi, svojimi pogledi na svet, da si na koncu res vse tako videl, kakor so ti rekli...«

Oddahnil si je, zamahnil je z roko in se bridko nasmehnil.

»Oprosti, da te mučim z dolgočasnim, nezanimivim pogovorom. Vse te besede so bolne abstrakcije, nič drugega. Konkretno je samo eno: Živimo v gnilobi in sami bomo zgnili, če se ne bomo pravočasno rešili. Toda to je samo ena konkretnost, druga pa je ta, da je izhod..., da je treba delati, nekaj je treba započeti... Treba je vstopiti v akcijo proti temu svetu... Mogoče, da bo prišla kdaj ta moč v me, mogoče ne... Danes tega še ne vem... Včasih, ko sem prekrokal cele noči in sem se zjutraj vračal vinjen domov, sem se ustavil in gledal ljudi, ki so kakor jaz že tako zgodaj hodili po ulici. Toda ti ljudje niso bili kakor jaz, ali moj oče ali tvoja mati. Temni, razorani, resni obrazi, močne, prevelike, nelepe roke z zamazanimi nohti; noge so stopale trdno, pretrdno, da se mi je zdelo, kot da stopajo uporno. Nekaj je bilo v tistih obrazih, ki so navsezgodaj, ko smo se mi vračali s krokarij, šli v tovarne, v delavnice, na železnice, nekaj, kar v naših ni bilo... Najraje bi bil stopil tja — stopil med tiste temnosive jutranje kolone, pa so se mi zašibila kolena, še preden sem napravil tri korake... Začutil sem težo vinjene glave in omahnil: »Kaj bi tisto... crknil boš, kakor si bil rojen. Življenje gre mimo tebe...« Stati ob strani in samo ugotoviti resnico, ugotoviti svojo nemoč... to se pravi biti klavern, deklasi-ran intelektualc. Ne stopiti v tiste kolone, ki ne gredo samo v tovarne, veliko dalje gredo, o veliko dalje..., ampak dezertirati, to je naša usoda... Lepa beseda — usoda, kaj ne, ali pa klavern izgovor...«

Zamislil se je. Mary je molčala. Nič ni vedela povedati. Kar naenkrat pa se je spremenil. Trpkost na obrazu je izginila, kakor da se je izgovoril in kakor da ni samo metal besed iz sebe, temveč si že čistil notranjost in jo pripravljaj na tisto, kar je hotel, je prijazno prisedel k Mary, prijel jo je za roko in ji pogledal v oči.

»Mary, le pred teboj lahko tako govorim ... ne vem zakaj ... mogoče, ker še ti ne veš vsega tega, in ker se mi zdi, da še tebe tista gniloba ni preveč oplazila ... Kar vero dobivam, da tudi zame še ni prepozno. Samo počakati moram, da vse to iztrpim in potem ... potem mogoče, da bom našel mir in moč in da bom stopil v kolone. Zaenkrat so moji živci še prenapeti, za dejanja, za odločilne korake pa je treba miru in močnih živcev. Jaz hočem, jaz se bijem s samim seboj in če se mi posreči ... potem mi ne bo več treba govoriti v prisposodobah, takrat bosta misel in beseda jasni ...«

Nato ji je govoril o svojih načrtih. Kako bo takrat delal, kako ne bo več živel brez ciljev, kar tja v dan, kako bo dobil smisel svojemu življenju ...

Tako lepo je bilo Mary pri Alfonzu. Četudi si je prikrivala, si je vendarle morala priznati, da je čutila v sebi več kot simpatijo do njega. V njegovih besedah in mislih je bilo nekaj opojnega, kar jo je uspavalo, nato pa nenadoma pognalo kvišku. Videla je, da njegove misli še niso bile urejene, da se res bori in pri tem trpi, toda pravega vzroka, zakaj se toliko muči, vendarle ni mogla odkriti. Še manj pa je mogla vse to, kar je on doživljal, podoživeti v sebi. Vse ji je bilo tako tuje in daljno. Njegovih misli ni mogla sprejeti vase in včasih se je celo zbala, da ji bodo porušile vse tisto, kar je mislila do zdaj. Zdaj po popoldanskem razgovoru z očetom, kateremu je zaupala sumnjo o materi in zaročencu, se ji je začelo nekaj jasnit. Za Alfonzovi besedami se ji je začel prikazovati resnični svet, stvarnost in to najbolj vsakdanja, je stopala pred njo in ji grozila vedno bolj ... Takrat, na tistih spredah na Dunaju, se ji je vse skupaj zdelo lepa literatura in nič drugega. Edino, kar je občutila, je bila odtujenost do svojega zaročenca. Tega jo je postajalo kar strah, ker je bila hladnost vedno večja. In s takim človekom se naj poroči in zveže za vse življenje ... Nemogoče. Alfonzova pričujočnost jo je dražila in vabila.

Nekega zimskega dne, ko je gosto naletaval sneg, se je znašla v njegovem stanovanju. Povabil jo je na čaj, brez zle misli, kakor je rekel takrat, četudi ji je pozneje priznal, da si je nje-nega obiska strašno želel. Sobica je bila prijetna in dostop je bil kar iz stopnišča.

»Saj si emancipirana, ne boš morda uganjala moralnih pomislekov radi tega obiska,« ji je smeje dejal Alfonz, ko je že po desetih minutah hotela oditi. Zbala se je same sebe. Zadnje dni je vedno bolj čutila zanj. Vedela je, da se bo nekaj zgodilo, če ostane delj časa pri njem. Toda strahopetna tudi ni hotela biti. »Saj res,« je dejala in vrgla kožuh na posteljo in ostala. »Kaj mi kdo more, samostojna sem in konec ...« In je ostala. Spet sta mnogo govorila. Alfonz je bil mirnejši. Pripovedoval ji je, kako se je bil pred dnevi pomešal med brezposelne, ki so hoteli demonstrirati v osrčje mesta, kako ga je stražnik udaril s pendre-

kom po rami in kako se mu je zdelo vse to živo in lepo. Nato sta spet prišla na svoje pogovore, na dom, starše in že precej pozno zvečer ji je izpovedal, da jo ima rad. »Vsaj zdi se mi tako, da te imam...«

Mary se je nasmehnila.

»Tudi meni se — zdi, da te imam...«

Tisto noč je ostala pri njem...

Teden dni sta se potem izogibala drug pred drugim. Nato je dobila pismo od njega. »Oprosti, to so bili samo trenotki... lepi so bili, a bili so samo trenotki... Zato morajo ostati osamljeni. Tako dobra si bila z menoj in ravno zato ti nočem lagati... Ti boš šla svojo pot, jaz svojo. Mogoče, da se bova še kdaj srečala v življenju... toda v objemu menda ne več. Ne misli slabo o meni, kakor ne mislim jaz o tebi...« Od takrat se nista več toliko srečavala in če sta se srečala, nista dolgo govorila. Tista noč pa kljub temu ni povsem umrla v Mary in nocoj po razgovoru z očetom, so vse Alfonzove misli, vsi sprehodi in posebno tista noč, živo stopili pred njo...

Želela si je njegove bližine.

(Dalje prihodnjič.)

Ilija Erenburg:

FAŠIZEM MED FRANCOSKIMI PISATELJI

(Odlomki iz daljšega članka.)

Povsod je fašizem rojen slep, v tem je podoben nekaterim vrstam sesalcev. Od kraja ne zna ne lajati ne griziti. Sem pa tja se prikaže kaka majhna revija polna naivne filozofije, strastnih protestov in spoštovanje vzbujajoče množine klicajev. Nekje na dnu kot slučajno odjekne strel. Majhna četa organizira prvi, neznaatni pogrom. Resni ljudje zmigavajo z ramami: »Ali naj vzamemo resno te trdoglavce, ki samo gledajo, kako bi delali nered?«

Poznamo evropsko zgodovino zadnjega desetletja in vemo, da ti trdoglavci lahko postanejo ministri in avtokrati in to z vrtoglavo brzino.

Tudi v Franciji so že vidne prve oblike fašizma. Mali trgovci zapirajo trgovine, davkoplačevalci ponoči vdoro v stanovanje socialističnega poslanca, v majhnem južnem mestu katoliki in in rodoljubi napadejo šolo, kjer poučuje brezbožen učitelj in žandarmerija igra vlogo naklonjene gledalke.

Gustave Hervé je bil včasih nespravljiv anarhist. Nedavno je ustanovil »narodno-socialistično« stranko. Celo »milico« je nabral. Vsako jutro po vojaško pozdravi Hitlerja. Hervé ima tudi že konkurente; neki mladi ljudje izdajajo dnevnik »Napad«. Imenujejo se »nacionalni sindikalisti«. Bavijo se z vsem, s čemer se morajo baviti golobradi fašisti, objokujejo bedo brez-

poselnih, obtožujejo Citroena in prisegajo samo pri spominu komunardov. Vemo pa, da se bodo iz teh bub izlegli lepi metuljčki, ki bodo obletavali ministrstva, javne blagajne in vojaške parade.

Vendar niso niti demonstracije malih trgovcev niti hitlerjevski pozdravi g. Hervéja novo odkritje. Človek bi preje rekel, da so italijanske in nemške lekcije. Fašisti okrog »Napada« zavidajo celo Portugalce: baje na Portugalskem obstoja zelo pomembna nacionalna sindikalna stranka. Torej so nas celo Portugalci prekosili! In kaj poreče naš narodni ponos? Zdi se, da ne smemo zamuditi niti minute več, in začetni prirojevat ter prirojene produkte prodajati kot originale.

Nemški fašizem je bil rojen v skromnih pivnicah. Izpodbujal je k pretepom in vojniam. Obljubil je, da bo izpremenil meje in pogostil lačne z judovsko kuretino. V svojih vrstah je imel lepo število upokojenih feldvebelnov in neupokojenih zvodnikov. Revoluciji je ukradel rdečo zastavo, izraz socializma in stotisoče prevaranih brezposelnih. Izognil se je intelektualcev. Thyssen ga je podprl finančno in ruinirani malomeščani so ga spremljali s kričanjem. Bil je to zares brutalen fašizem, posledica bede, poraza in obupa.

Francosko meščanstvo nima kaj pridobiti. Vsaka tudi najmanjša izprememba mišljenja in mej bo zanj katastrofalna. Zanj je edino važna ohranitev ravnovesja. Francoski fašizem je sramežljivo mil. Boji se lastnega imena. Rojen je bil v mondenih salonih in ne v pivnicah. Nima niti strankinega programa, niti napadalnih oddelkov, niti sumljivih zastav. Ima prej videz literarne diskusije: gre samo za »prevrednotenje«.

V nasprotju z nemškimi in italijanskimi fašisti njih francoski tovariši prekipevajo miroljubnih čuvstev. Oni so kričali, ker jih je ščipalo po trebuhu, ti še zmeraj prežvekujejo versajsko kosilo. Njih pacifizem sega v evangeljske višine. Ploskajo celo italijanskemu filmu »Črne srajce«, kljub temu, da film očitno prikazuje superiornost Italijanov nad Francozi. Prijateljsko se pogovarjajo s Hitlerjevimi odposlanci, kljub temu, da se le-ti ognjevitavo zavzemajo za nujnost revizije vseh mednarodnih pogodb in izpremembo političnih meja. Nočejo imeti ničesar skupnega z rojalisti, ne obtožujejo judovskega naroda. Njih fašizem ni divjaštvo, ampak panika. Oni ne napadajo, temveč se samo branijo. Med temi bojazljivimi fašisti boš težko našel brezposelne. Zato pa mnogo pisateljev. Göbbels ravna čisto pravilno, ko se kot dovzetan šolarček izprehaja po rimskih ulicah, zaveda se, da nima literarnih zaslug, da je nepomemben dramatski talent, obdan od otrok, ki bi bili prej pripravljeni zaviti bližnjemu vrat, kot pa zamišljati filozofske sisteme. Francoski pisuni so drugačni. Zavedajo se svoje superiornosti nad Ewersom in Marinettijem. Nočejo drugega, kot na novo odkriti fašizem.

Trije mladi pisatelji izdajajo revijo »Pamflet«: Pierre Do-

minique, ki je včasih pisal romane, bil zagrizen radikal, udan jakobinskim tradicijam. Danes je nehal občudovati konvent in se zaklinja samo še pri Rimu; Jean Prevost, ki je včasih pisal športne romane, danes pa so se vzbudila v njem meščanska čuvstva in začel je sanjati o drugih dirkališčih; Alfred Fabre-Luce, ki je napisal en sam spis, posvečen potovanju v S. S. S. R. Pomanjkanje etike v organizaciji sovjetov je gospoda Fabre-Luca odbilo, kajti ta organizacija ne priznava drugod nespornih privilegijev, kot so n. pr. privilegij gospoda Fabre-Luca, ki je bogat gospod in uživa splošno spoštovanje. Ti trije mušketirji napačijo vse in vsakogar. Niso nič več in nič manj kot novi Voltairje. Vendar kažejo spoštljiv obzir do cele kopice tradicionalnih pojmovanj: so pristaši »reda«, osebne lastnine in hijerarhije. Gospod Luchaire urejuje revijo »Naš čas«, Pisatelj Robert Aron izdaja revijo »Novi red«. Njegovi pristaši zahtevajo avtoritativen režim, poklicno armado in tajno diplomacijo. Poleg tega predlagajo skrajšani delavnik v svrhu pobijanja brezposelnosti. Težko je najti razliko med tem »Novim redom« in čisto ter preprosto diktaturo meščanstva. Toda francoski pisatelji so se naučili meglenega in pesniškega izražanja. Tako kot so svoje romane proglasili za literarne dogodke, čeprav so obravnavali samo večno snov — zakonolomstvo — tako danes proglašajo ti novi privrženci politike vsebino zaprašenih arhivov za »nepoznana odkritja«.

Niti »športsman« Jean Prevost, niti svetski Fabre-Luce se ne moreta ponašati s posebno slavo. Prevrednotenje pa je nujno zahtevalo zaščite slavnega imena poznanega avtorja. Ni ga bilo treba dolgo čakati. Jules Romains je predvsem znan kot avtor posebno blestečih romanov in kot spreten in duhovit dramatik. Tudi v življenju se je že ustavil pri najrazličnejših predmetih. Napisal je študijo o poeziji kot umestnosti. Bil je profesor filozofije. Izdal je knjigo o freudizmu. Študiral je medicino in bil avtor obsežne znanstvene razprave. Poleg tega je svoje dni potoval križem po Evropi kot predstavnik francoskega duha in civilizacije. Udeležil se je tudi kongresa D. N. v Madridu. Priredil je tečaje v okvirju instituta za intelektualno sodelovanje. Predaval je v angleškem King's College-u o bistvu francoskega duha. Odlikoval se je v Berlinu, ko se je javno zavzemal za francosko-nemško zvezo. Težko bi bilo najti predmet, ki se ga še ni lotil. Vsa njegova razodetja imajo eno skupno potezo: Odlikujejo se po oni sijajni lahkotnosti, po oni očarljivi koketnosti, ki so jo naši predniki prisojali krepostnim Francozinjam. Jules Romains se napoti v srednjo Evropo, da se prepriča, ali je beda tam v resnici tolikšna, kot pravijo. Na Ogrskem se razgovarja z regentom, gospodom Horthy-jem. Gospod Horthy izjavi: »Bolje je izprehajati se bos kot praznega želodca. Kar se tiče kruha, ga ima Ogrska več kot preveč...« Spretno zavite Horthy-jeve besede silijo Jules Romainsa h globokem razmišljanju. Niti na

misel mu ne pride, da bi obiskal madžarsko vas, kjer bi mogel videti kmete, ki umirajo od gladu sredi polnih skednjeve žita.

Ko dospe v Berlin, hoče postopati še temeljiteje. Na lastne oči se hoče prepričati o bedi. Zato se poda na policijsko prefekturo, kjer mu stavijo na razpolago komisarja, člana socialno-demokratske stranke — ves navdušen ga imenuje pravega apostola — in v spremstvu tega uradnika poseti delavske četrti. Odkrije snažno pometene sobe in lepo zlikane hlače. Ker Francozinje slabše pometajo in likajo, začne Jules Romain razmišljati o »relativnosti bede«.

Samo po sebi se razume, da je na Dunaju zapisal: »Nobena znaka obubožanja, kavarne so dražje kot kdaj poprej — dvakrat dražje kot pariške — in vse nabito polne. Ko je dunajske kavarne zamenjal z monakovskimi pivnicami, je seveda zadovoljen ugotovil »Ni sledu bede.« Ta pronicava in modra opazovanja nosijo letnico 1932...

Ko je tako nagromadil kopico tehničnih dokazov, je izvajal zaključke. »Beda v srednji Evropi ni toliko beda proletariata kot beda srednjega stanu. Odgovorili mi boste, da je ta beda samo relativna — treba se je iznebiti avtomobila, odsloviti posla, ne bo si več mogoče nabaviti štirih oblek, treba se bo zadovoljiti z eno samo, treba se bo tudi odreči potovanjem, na katera je bil človek navajen — seveda, vsaka beda je relativna...«

To je Jules Romainsovo mnenje o Nemčiji 1932, v času ko so delavci skakali v vodo in se dan na dan obešali, v času, ko so ljudje od lakote padali v nezavest po ulicah, v času, ko so fašisti za ponujeno skledo juhe nabrali desetstisoče teh nesrečnežev za svoje napadalne oddelke. Jules Romain je videl samo ljudi svojega razreda, ki so tožili: »Moral sem prodati svoj Mercedes« ali »In moja žena bi imela rada novo večerno obleko, ki ji je ne morem kupiti«. Tu spet srečamo ono očarljivo lahkoto duha, ono globoko vdanost razrednim interesom.

Julisu Romainu se zdi vse, kar je napisal važno, globoko in resnično originalno. Na novo izdaja stare članke, opremljene s primernimi komentarji. »Ta misel je bila nova in v svojem času paradoksalna.« »Ta skromna ugotovitev je tedaj izredno smela.« Skromno pripomni, da so bili njegovi članki prevedeni v Ameriki, kjer so učinkovali kot poročila predsednika Wilsona in nekateri paragrafi Versajske pogodbe. In ne samo, da mu človeštvo prizna njegove zasluge, prizna si jih tudi sam. Težko breme počiva na njegovih ramah. Čuti odgovornost, ki mu pripada pred svetom. Njegovi bravci pričakujejo 6. in 7. zvezek njegovih spisov. Zabeleži, da zahteva izhajanje njegovih knjig malo izpremembo. Politični dogodki zahtevajo, da najprej izda zvezek svojih člankov. Članki, v katerih Jules Romain izpostavlja svoj francosirani fašizem, nosijo naslov: Kriza marksizma. To nedvomno priča o njegovi dobri vzgoji. Göbbels bi najbrže zakričal: »Smrt marksizmu!« On koncem koncev ni drugega, kot

brutalen individuum. Nasprotno pa je Jules Romains... filozof. Obravnava znanstveni problem. Ali ni že pisal o »parobitičnem gledanju« in prostem stihu? Zakaj torej ne bi pisal o marksizmu? Ugotovimo najprej, da Jules Romains nikakor ni zadovoljen z marksisti: oni so francoski idealistični socializem nadomestili z najgrobejšim materializmom. Ogorčeni Jules Romains poziva na najrazličnejše idealiste od Hitlerja do Caillaux-a. Po njegovem mnenju je marksizem nemška iznajdba. Ideja razrednega boja mora »s svojo hladnostjo vzbuditi odpor v vsakem resničnem Francozu in pomanjkanje dobrote, lastnostima, ki sta našemu tankočutnemu in nežnemu geniju tuji«.

Jules Romains pravi: »Marksizem je germanizem.« Adolf Hitler ogorčen protestira: »Marksizem je židizem.« Ko so ruski delavci stavkali, so policijski prefekti, ki so bili še daleč od Hitlerja in Romains-a, izjavljali: »Že spet spletkari Anglija.« Jules Romains zagotavlja, da je marksizem otrok nemškega militarizma. Njegova sodba o nemškem fašizmu je čudovito olajševalna: »Poizkus rešitve sodobnih problemov.« Zdi se, da nemški fašizem Jules-u Romains-u ni zoprn, seveda, nežni tenkočutni francoski genij ne dopušča elementarne borbe proletariata proti meščanstvu, toda vzvišene diktature meščanstva nad proletariatom ne zavrača.

Jules Romains opiše vse dobre strani fašizma: »Fašizem skuša ustvariti družbo, v kateri se bo vsak znašel na svojem mestu in bo zadovoljen z usodo, v kateri delavec ne bo smatral tovarne za ječo, kjer ravnateljeva pisarna ne bo več trdnjava, oblegana od sovražnih plebejcev.« Desettisoči nemških delavcev so zaprti v koncentracijskih taboriščih, — ali je Jules Romains mislil nanje, ko je pisal te lirčne vrstice?

Delavci so tam resnično na svojem mestu. Plebejci ne ogražajo več direktorjev — Thyssenov in Kruppov — kajti ščiti jih izbrana telesna straža in ti idealisti so popolnoma »zadovoljni s svojo usodo«.

Jules Romains pravi, da italijanski in nemški fašizem predstavljata diktaturo razumništva: profesorjev, inženerjev in zdravnikov. Tu ne gre za buržuazijo... Verjetno je, da bo Jules Romains čez deset let ugotovil, da je tu leta 1933 skoval zares zanimiv paradoks. Inteligenca pač ni vodila nočnega streljanja v berlinskih predmestjih. Streljali so sinovi upokojenih uradnikov, obubožani malomeščani in prevarani brezposelni, niti podčastnikov ni bilo zraven, samo navadni pešci. Isti ljudje in ne morda zdravniki so v Italiji vliвали ricinovo olje v nekatere profesorje, pristaše napredka. Kolovodje so bili predstavniki industrijskih magnatov, borci pa neštnevilne propalice. Inteligenca se je zaprla v hiše in se zarila prav tako kot v Rusiji ob oktobrski revoluciji. V Rusiji so najboljši reprezentanti inteligence spoznali, da jim usoda proži priliko, da zgrade novo dobo, priliko, ki je v svetovni zgodovini edinstvena. Strastno so se pre-

dali tej svoji nalogi. Delali so, mrazu in lakoti na kljub so delali noč in dan brez prestanka. Niso se preizkusili v ognju, niso bili odgovorni za to ogromno zgodovinsko izpremembo, toda nekaterim je narekovala pamet, drugim vest, da je njih mesto sredi delavnih množic.

Tudi v Italiji je razumništvo našlo torišče udejstvovanja: Inženjerji so gradili tvornice in nove ceste. Toda to delo je bilo čisto običajno vsakdanje, ni navduševalo in dajalo trdnega upanja. Lepe besede o Novem Rimu, načrti za poitalijančenje Dalmacije in Savoje, parola »od morja do morja«, kult Duceja — vse to ni moglo oploditi duha. Današnja italijanska literatura in filmi neovrgljivo pričajo, da se je italijansko razumništvo izpridilo. Ali je sploh še potrebno navajati slučaj Nemčije? Tam so fašistični pedagogi zopet uvedli telesno kazen, fašistični kritiki so v ognju uničili vse nezaželjene knjige, in fašistični zdravniki predlagajo sterilizacijo nearijcev. Po tej poti hodi inteligenca v službi diktature meščanstva.

O delavcih govori Jules Romaini samo z globokim prezirom. Dognano je, da delavci niso za nobeno rabo, ako jih ne vodi inteligenca. Nemški delavci so se hrabro borili pred Verdunom samo zato, ker so jim poveljevali gospodje poročniki (katere Jules Romaini posebno poviša: povzdigne jih v čin razumnikov). Isti delavci so sramotno pobegnili z bojnega polja, ko so se njih gospodarji, razumniki, obrnili proti njim. Strahopetnosti nemških proletarcev postavlja Jules Romaini nasproti pogum francoskega buržuja, ki se je leta 1851 skušal boriti proti Napoleonu III.

Pribijmo torej, da Jules Romaini ni samo pesnik, zdravnik, pedagog, sociolog in politik, temveč vrh vsega še dovršen zgodovinar. Kliče nam v spomin hrabre meščanske republikance, ki so na državni udar odgovorili z nekaj strelji. Zakaj svojim čitateljem ne pokliče v spomin junijskih dni leta 1848 in Komune?

O pogumu delavcev bi bil Jules Romaini lahko govoril s francoskimi oficirji, ki so bili leta 1919 v Odesi. Kar pa se tiče nemškega proletariata, ali je odlični zgodovinar Jules Romaini morda kdaj slučajno slišal govoriti o borbi špartakistov, uničenju monakovskih sovjetov in hamburških barikadah?

V ostalem pa Jules Romaini meni, da »dosedaj še ni bilo razrednih bojev«, ker je buržuazija tako tankovestna in — kar odkrito priznajmo — tako človekoljubna, da se še ni mogla odločiti za tako vojno. Tako se pod Jules Romaini-ovim peresom izpreminjajo Gallifet in Thiers, caristični žandarji, ogrski krvniki, Noske in gospodje Dumini v čistokrvne človekoljube. Da so oškropili ceste evropskih prestolic z delavsko krvjo... to so stare zgodbe.

Jules Romaini zvoni plat zvona: meščanstvo se pripravlja na boj. Čuti se krepko in trdno v svojih pravicah, kajti sol zemlje — razumništvo se je postavilo na njeno stran. V kate-

rem taboru se prav za prav nahaja inteligenca? Vprašanje bi moglo biti povod prepiru. Jules Romains je nedvomno znan avtor. Gotovo pa je že slišal govoriti o drugih prav tako priznanih avtorjih, o Gorkem n. pr., o Andreju Gide-u, Romainu Rolland-u, Dreiser-ju. Najboljši predstavniki inteligence so prišli do prepričanja, da meščanska družba samo ruši in zato stavljajo mlademu razredu na razpolago svoje duševne sile in svoje znanje. Čitatelj se bo vprašal, kako je to, da pesnik Evrope strastno zagovarja meščanske pravice... S čim naj odgovorimo temu prenapetemu predstavniku razumništva? S poročili o delu znanstvenih družb v S. U....? Ali pa mu je treba samo doze broma?

Ni še dolgo, odkar so v republikanski Franciji odstavili učitelja Frenet-ja samo zato, ker je bil pedagog in ne uradnik. V deželi delavcev, ki je še vsa polna bede in robstva, tisoči Frenet-jev vzgaja otroke in preprosti delavci z odkritosrčnim spoštovanjem spremljajo njih delo. V kulturni deželi Franciji ni niti enega resnično naprednega gledališča, ki bi moglo računati na državno podporo. V S. U. sedaj grade novo državno gledališče za Meyerholda. Picassovim in Bracke-ovim slikam so odkazana mesta v državnih muzejih, in država izdaja Pasternakove pesmi.

Jules Romains pravi, da delavci niso zmožni ceniti pisateljev po njih vrednosti. Marksizem je dal plemenitim in talentiranim ljudem na znanje, da se v bodoče ne bo več oziralo na njih osebe. Lahko bodo srečni, če bodo ušli poginu. Dokler jih bo proletarska družba potrebovala, jih bo tolerirala, prav tako kot je antična družba tolerirala sužnje in meteke ter srednjeveška žide.

Spomniti bo treba Jules Romains-a, da je v današnji družbi vsak talentiran človek suženj, da je vsak pogumen pisatelj obsojen na molk, da so veliki izdajatelji in žurnalisti odvisni od trustov, da je film že pred dolgim časom postal samo industrijsko področje in da danes interesi visoke finance diktirajo celo teknam avijacijskih prvakov. Prav tako se lahko spomnimo, da so bile carinske meje potegnjene celo na intelektualnem polju in da tuje genije tolerirajo le še kot meteke. Sicer pa, saj Jules Romains ni padel z lune in ni rojen včeraj. Svojčas, ko je pisal »Opatijo«, se je pravilno izrazil, da kapitalistični jarem duši duha.

Danes vidi rešitev samo v fašizmu, ki bo plemenitim in talentiranim ljudem zajamčil možnost svobodne produkcije. Časopisi to tezo sijajno podpirajo. Kaj se je zgodilo s talentiranimi in plemenitimi Nemci, kojih najplemenitejša lastnost je bila, da so povedali svoje mnenje? Kje so danes Einstein in Thomas Mann, Klemperer in Reinhardt, Gropius in Pabst? Ali niso daleč od meja dežele, ki so jo osvojili fašisti? — — —

Ivo Brnčić:

PRVI UPOR

(Konec.)

Tone Žgur je čutil vročično napetost, ki se je nevidno razlivala po razredu. Konec šolskega leta je srednjeveška mučilnica živcev. Slednji mlad človek v klopih je gledal v tem prizoru podobo ali slutnjo svojega poraza. Ozračje je bilo nasičeno z nervoznostjo in s podmolklim trepetom kakor z elektriko; zdelo se je, da bo zdaj zdaj nekje nekaj počilo ko bomba.

Profesor je narekoval ko govorilni avtomat. Dijak je pisal z drhtečimi prsti. Deska je bila mokra in umazana, kreda se je lojeno topila in pismenke so lezle narazen. Zmotil se je enkrat, dvakrat, zbrisal je številko z gobo, ki se je cedila in je vonjala po plesnobi. Potem je preslišal besedo; zmeden je obstal in se je s širokimi očmi zastrmel v profesorja.

»Dva iks kvadrat!« je ponovil in je zadirčno povišal glas. »Tak pišite vendar! Oklepaj! Kaj pa spet packate! Dva iks kvadrat, za božjo voljo...«

Mladi človek je pisal in je bil zmerom bolj neprisrčen. Ko ujet ptič se je zaletaval v rešetke svoje zmedenosti. Štrna njegovih misli se je brezupno motala. »Dva iks kvadrat, oklepaj...« se je skušal zbrati. Spet napaka!

Profesor je skočil izza katedra, da je stol neprijetno zaropotal. Dijak se je nagonsko umaknil in je brezumno strmел vanj.

»Kredo!« je siknil oni med zobmi. »Gobo! Zbrišite! Vse, vse!«

S trdimi potezami je vrgel enačbo na desko. Kamenček v kreda je priskutno zacvilil, da je zaščemelo v ušesil. Namrščil se je in je obrnil pisalo. Tako!

»Kaj bomo napravili najprej?«

»Najprej...« se je zaletel Tone Žgur iz navade, a je nagloma utihnil. Kaj najprej? Saj nič ne ve. Moj bog, zadnjič je vprašan, brez naloge je, tega računa ne razume docela nič; kakopak, padel bo, padel bo, oče ga bo spet pretepel... Ozrl se je po učilnici. Nekje v zadnjih klopih mu je nekdo nekaj dopovedoval z groteskno mimiko in s spačenimi, pretiranimi zamahi. Ni ga razumel. Drugi obrazi so ostrmeli vanj topo in brez sočutja. Le muha je nekje naveličano brenčala, s ceste je odmevalo kričanje otrok, motor je oglušujoče prigrmel mimo in bogve kje je pritrkavalo kladio. Sonce, zlato, svobodno sonce se je talilo na steklih.

»Najprej bomo izvršili nakazane računske operacije!« je trdo padel glas odnekod iz velike daljave. Toda mladi človek se je vse bolj izgubljal v onemogli, testeni zbeganosti. Misli so se mu čudno umikale; zazdel se je sam sebi ko jokajoč otrok, ki se zaman žene, da bi nasul ptici soli na rep. — Le kaj naj napravi, kaj, kaj...?

Mrzlična napetost, ki je krčila vse nepremične obraze po klopeh, je napovedovala polom. Dijaku pred desko je strah lezel v same kosti. Še enkrat se je ozrl čez vrste tovarišev, kakor da se hoče poslednjikrat priklicati v stvarnost; ali tam doli je spet srečal samo toge, izbegavajoče poglede; sošolec v zadnji klopi je še zmeraj kimal in vzpodbudno krilil z rokama; nato je skomizgnil z rameni in se z razočaranim licem naslonil na komolce.

»Dovolj!« je udarila temna beseda.

Tone Žgur jo je prvo sekundo občutil malone kakor odrešenje. Z brezizraznim, le malce bledim obličjem je odložil gobo in kredo. Ko pa se je vračal v klop in so samo njegovi koraki odmevali v popolni, z grozo nabiti tišini učilnice, je začutil ponovno in brez razmišljanja, pa s strašno neodvrnljivostjo, da je zlomljen nekje globoko v ogrodju, da je beden in pohabljen ko prosjak. Ne, to ni bila žalost zavoljo padca in slabe ocene, ni bil strah pred udarci; šele povsem na koncu znabiti tudi to. Bilo je nekaj težjega in usodnejšega; nekaj, kar ni kakor jetika naličilo samo duše šestošolca Žgurja, marveč je slonelo zlovesče ko črn križ nad množicami mladih ljudi in nad pokolenji.

Zvonec, ki je naznanil konec ure in odmor, je cingljal stoterim dijakom enako malo odrešujoče, kakor zveni kaznjencem poziv na kratek izprehod po jetniškem dvorišču. V rumenem poslopju je bila sleherna reč strogo odmerjena: znanje, pokreti, besede, predmeti, še čas. Tu je bilo vse dejanje in nehanje ujeto ko reka v kamenito korito med predpis in pretnjo kaznovanja. A napisani zakonik rumene hiše je raztezal ko polip lovke svojo grožnjo v neskončnost; še razgovori med odmori so nenehno butali ob ta nenapisani, pa ko skala trdni podaljšek službenega reda in so bili zategadelj skriti, zahrbtni in nelepi ko tihotapstvo.

Ves odmor je presedel šestošolec Žgur z obrazom v dlaneh in skorajda brez besede. A ko je vstopil v razred razrednik je nov priliv strahu skrivil njegove črte. Zopet ga je zagrabil bolest, elementaren spomin na gore in travnike, na gozdove in stene, na sinjino in vetrove, in razkol med onim svetom tam in med urami, ki jih je preždel v rumenem poslopju ter med udarci, ki jih je dobil zjutraj, je bil nerazumljiv in grozen do joka; grebel je vase in se je kakor s prividi boril z nedoločnimi bolno motnimi občutki krivde in nekrivde, ki so se prepletala ko senčne in svetlobne lise v temotnem tolmunu; strašna nejasnost je zevala na dnu. Ali za poslednjimi zavesami podzavesti je v njem rastlo nekaj otipljivega, dojemljivega in prečiščenega...

Razrednik je z monotonim, neosebnim glasom izkliceval imena. Dijaki so vstajali s tesnobo. Bila je to zadnja ura, ko so se zaključevali računi vsega leta. Plašna, nagoniska negotovost je trepetala na obličjih in v odsekanih kretnjah tridesetih mladih ljudi, ki so bili ta čas prečudno podobni tropu prestrašenih, zaprtih in mučenih divjih živali.

»Anton Žgur.«

Tone Žgur je planil iz negibnosti. »Kaj mi le hoče?« se mu je utrnilo v mislih in predstava bega se mu je zganila nekje na dnu. Udaril je s členkom ob les, da ga je zaskalelo. Profesor je nejevoljno pogledal izza nerazločnega bleščanja nanosnika. Dijak se je kakor v pričakovanju udarca nagnil naprej.

»Žgur, vas moram ob koncu leta zlasti pograjati,« so se točile s katedra mrtve besede in so ledenele z vsakim zlogom. »Prijavili so vas, da ste kadili cigarete; to je eno.«

Kadil cigarete? Kajpak jih je katerikrat. Skoro se je napol oddahnil. Mar je to vse? Če ni hujšega...

»Razen tega smo vas zalotili, da ste hodili po planinah, namesto, da bi se udeleževali pouka; tako ste izostali tri ponedeljske dneve.«

Ne, tega se ni mogel kesati! Nezavedno je čutil, da se tu godi neka čudna, nezapopadljiva krivica! Da je hodil po planinah? In da je na ta rovaš nekajkrat izostal? Nehote je vrednotil. Katera stran je težja? In jedka, v najgloblji pristranosti iskreno in pravična užaljenost tiste vrste, ki so je zmožni malodane le otroci in preganjanci, se je dvigala v njem. Spet se je spomnil očetovih naježenih brk, kletvic in udarcev; začutil je, da je to tukaj in jutranji prizor z očetom v neki globoki zvezi — nova spoznanja so se zganila v njem.

»Nadalje ste bili prijavljeni, da ste pohajali po mestu v poznih urah, in to včasih celó z dekleti, čeprav bi vam moralo biti znano, da je to disciplinarno prepovedano. Gospoda profesorja Vrhovca ste pri tem nalašč prezrli in ga niste po predpisih pozdravili.«

To o pozdravljanju je bila že stara in obrabljena pesem; preslišal jo je takisto sedaj. Nekaj drugega je bodlo. Osupnil je. To da je greh? S te plati se ni zavedal krivde, niti najmanjše ne! Občutje užaljenosti je vrelo, zahtevalo dejanja... Stopil je za korak naprej.

»Gospod profesor —,« je butnilo iz njega.

Priletni razrednik ga je ostro premeril. Izraz ogorčenja, ki je plal v potezah malega človeka, ga je podžgal. Službena važnost trenotka ni dovoljevala takih nastopov, celo takega izraza ne, in še najmanj očitka. In vsa postava Toneta Žgurja je bila sedaj en sam utelešen protest.

»Gospod profesor —,« je ponovil študent in je nevede zvišal glas.

»Žgur, ne segajte mi v besedo.«

»Ampak... saj sem bil vendar samo v gleda —«

»Molčite, sem rekel!«

»Ampak drugače nikdar nisem...«

Razrednik je izgubil potrpljenje. Navsezadnje že zdavnaj ni bil več mlad, vlačil je za sabo nekaj napornih desetletij službovanja in njegovi živci so v teh morečih zadnjih urah zmeraj trepetali ko potrgane žice. Samohotno je udrlo iz njega:

»Molčite, ali pa —«

Mladi človek je spet pristopil za korak. Ni se dodobra zavedal svojih dejanj. Vse to, kar so tu navalili nanj, kar je bil danes doživel, se mu je nenadoma zazdelo tako silno nepravilno, da je — ne da bi sam razložil nagibov in teženj svojega postopanja — ta čas le elementarno občutil, da je vse to v krvavem nasprotstvu z nekim resničnim, pravim življenjem, ki ga sicer ni poznal, a je hlepel po njem s silovito strastjo, ki je ljubil njegovo sluteno polnoto in svobodo, ki ga je včasih domala simbolično podoživljal v gorah, ki ga je zrl nekje za vsemi papirnatimi mejami, za vsemi rešetkami na pohodu...

Vse to je vulkansko vrelo v njem, da se je klal v osrčju. Ali je bila ta nenadna trenutna reakcija na dolgoletno suženjsko pokoravanje, na ono trajno podlo podleganje očetovim pestem in rumenemu poslopju, ki je nenehoma davilo njegovo mladost? Tone Žgur še ni znal razvozlati tajnih vzrokov svojih dejanj; ta trenotek celó najmanj. Toda zagon upora je bil tolikanj v premoči nad strahom, ki ga je vcepljala vanj rumena hiša, da ga je preplaval vsega.

»Jaz,« je zakričal na vso moč in ta krik je bil obramba in obtožba hkrati. Nič ni videl, kako je ves razred odrevenel in kako je trda guba spačila profesorjev obraz. »Jaz,« je izbruhnil še glasneje, »jaz sem samo hodil v gledališče, nikoli nisem postopal in... in...« Zapletel se je in je neznansko trpel v nevrotični nemoči, da bi izdaval iz sebe tisto strašnost, tisti upor, ki se je bil nagromadil v njem. Jecljal je. Potem se je skrušil vase. Okrenil se je, stopil je hrupno tista dva koraka do svoje klopi in je sedel z zgovornim, hotenim ropotom; knjiga mu je prišla pod roko in besno je ž njo loputnil ob tla.

Razrednik je drgetal in je zaman lovil besede. Trideset mladih ljudi je z rastočo grozo spremljalo spopad.

»Žgur, odstranite se, ven!« je nazadnje zahropel profesor in je iztegnil roko, ko je valovala.

»Nikamor se ne ganem!« je grknil Tone Žgur trmasto in brez misli.

Oni je planil izza katedra; posinel v obraz je histerično zarjovel:

»Ven, pravim!«

»Ne grem!«

Mrtvaška tihota se je razlila po sobi. Dijaki so sedeli v okameneli otrplosti. Tone Žgur je grebel s prsti v laseh; bil je na robu strašnega, nervoznega joka; z obupnim naporom je tlačil hlipanje v grlo.

Profesor je stal še nekaj sekund brez besede. Trepetal je. Nato se je zdelo, kakor bi se bil zbral. Z ohlapno kretnjo si je šel preko čela; rdeča pokončna guba je uplahnila. Njegovo obličje je razodevalo zmedeno, čudno mešanico začudenja, pojemočje srditosti, trudnosti in povsem na koncu se je potajil sram.

Odprl je usta pa je premolknil; odhrknil se je, pogledal je raztreseno po razredu, prestopil se je h katedru in je zalistal tja v en dan po papirjih; mukoma je iskal besede in dihal je sunkoma.

»Žgur,« je dejal čez nekaj mučnih trenutkov in silna utrujenost mu je obarvala glas, »žal mi je, ampak dijak se tako daleč spozabiti ne sme. To bo prišlo pred konferenco.«

Karl Marx:

Nesreče in varnostne naprave v industriji

(Odlomek iz III. knjige »Kapitala«, 1. del, str. 62–66. Izdaja Meissner. Prevedel —r—š—.)

— — — Pri konkurenci, ki vlada med lastniki premogovnikov ... si ti ne privoščiijo več izdatkov kot kolikor je potrebno za premaganje najotiopljivejših fizičnih težkoč; in pri konkurenci med rudarji, ki jih je navadno v prevelikem številu, se izpostavljajo ti z zadovoljstvom velikim nevarnostim in najškodljivejšim vplivom za mezdo, ki je le malo višja od mezde sosednih poljskih delavcev, ker rudarsko delo poleg tega dopušča, da uporabljajo z dobičkom svoje otroke. Ta dvojna konkurenca zadostuje popolnoma ... da povzroči, da velik del jam obratuje z najnepopolnejšim osuševanjem in prezračevanjem; s čisto slabo zgrajenimi jaški, slabim tramovjem, nesposobnimi strojniki, s slabo zasnovanimi in slabo izdelanimi rovi in dovoznimi tiri; in to povzročuje uničevanje življenj, udov in zdravja, katerega statistika bi predstavljala strahotno sliko.« (First Report on Children's Employment in Mines and Collieries et. 21. April 1829, p. 102.) V angleških premogovnikih je okoli l. 1860. ubilo na teden povprečno 15 mož. Po poročilu o Coal Mines Accidents (6. Februar 1862) jih je ubilo v 10 letih 1852–61 vsega skupaj 8466. To število pa je veliko prenizko, kakor pravi poročilo samo, ker v prvih letih, ko so bili inspektorji pravkar postavljeni in so bila njihova okrožja prevelika, velikega števila nesreč in smrtnih primerov lastniki sploh niso prijavili. Prav okolnost, da se je kljub še vedno zelo velikemu ubijanju ljudi in nezadostnemu številu in neznatni moči inspektorjev po uvedbi inspekcije število nesreč malo zmanjšalo, kaže naravno tendenco kapitalističnega izkoriščanja. — Te človeške žrtve gredo večinoma¹ na rovaš umazane skoposti rudniških

¹ Neki slovenski »delavski« list je nedavno pisal, da je rudniškim nesrečam samo do 50% krivo pomanjkanje varnostnih naprav itd., za ostalih 50% pa so odgovorni delavci sami zaradi svoje površnosti, nepazljivosti (kadé!) in neizobraženosti. Zato sledi zanj, da je treba dati delavcem prilike za izobraževanje. Kakšna naj bi bila ta izobrazba, dokazuje ves tisti članek. Ta izobrazba naj bi bila prav tolikšna, da bi delavec ne vznemirjal svojega »naravnega gospodarja« v mirnem uživanju dobrin tega sveta. Zato naj bi delavec poznal tudi toliko kemije in fizike, kolikor mu je potrebno, da bo vedel, kako se jamski plini (kot kapitalisti med seboj) tepejo za prostor. Nič več! O izobrazbi, ki je potrebna za razvoj popolnega človeka, ne besede. O pogojih za tako izobrazbo seveda še manj. In ta list, ki od njega kar kaplja masarykovsko verski »marksizem«, se obreguje ob »kliko okoli nekega ljubljanskega lističa«, ki denuncira avstrijske delavske »zaupnike«. Naj si ogleda ta list svojo zadnjo stran, kjer bo lahko čital avtentično poročilo Otona Bauerja, kako so ti delavski »zaupniki« zavirali množice, dokler ni bilo prepozno. (Op. prev.)

lastnikov, ki so n. pr. često dali izkopati samo en jašek, tako da ne samo ni bilo nobenega učinkovitega prezračevanja, temveč tudi ni bil mogoč noben izhod, čim je bil ta edini zasut.

Kapitalistična produkcija, če jo opazujemo v posameznostih in se ne oziramo na proces cirkulacije in bohotne razrastke konkurence, ravna silovito varčujoče z uresničenim, v blagu popredmetenim delom. Nasprotno pa zapravlja mnogo bolj kot vsak drug produkcijski način ljudi, živo delo, ne zapravlja samo mesa in krvi, temveč tudi živce in možgane. Zares, le z najstrašotnejšim zapravljanjem individualnega razvoja² se sploh zagotavlja in izvaja razvoj človeštva v zgodovinski dobi, ki gre neposredno pred zavestno rekonstitucijo človeške družbe. Ker izvira vse to ekonomiziranje, o katerem je tu govor, iz družbenega značaja dela, zato je v resnici prav ta neposredni družbeni značaj dela, ki povzroča to zapravljanje življenja in zdravja delavcev. Značilno v tem pogledu je že vprašanje, ki ga je zastavil tovarniški inšpektor B. Baker: »The whole question is one for serious consideration, in what way this sacrifice of infant life occasioned by congregational labour can be best averted? (Rep. Fact., Oct. 1863, p. 157.) (»Resnega razmotrivanja je vredno vprašanje, kako bi na najboljši način mogli preprečiti žrtve mladih življenj, ki jih povzroča podobno delo?«)

Tovarne. Sem spada opuščanje vseh varnostnih ukrepov za varnost, udobnost in zdravje delavcev tudi v tovarnah v pravem pomenu besede. Velik del poročil z bojišč, ki naštevajo ranjence in mrtvece industrijske armade (glej letna tovarniška poročila), poteka odtod. Prav tako pomanjkanje prostora, prezračevanja itd.

Še oktobra 1855 se Leonard Horner³ pritožuje glede odpora zelo

² Kako govori o takih dejstvih današnja ekonomska »znanost«, nam je lep primer A. Bilimoviča »Uvod v ekonomsko vedo« (Ljubljana 1933). Sicer priznava, da je bila prehodna doba nastanka modernega kapitalizma in uvedbe strojev zelo težka za različne delavske sloje... Vendar (ti) znanstveniki vedno najdejo kje kak rešilni »vendar!« je v splošnem (!) razvoj kapitalizma prinesel izhod iz obubožanja, ki je pričelo proti koncu predkapitalistične dobe silno naraščati. (l. c., str. 78-79.) Že tu torej svetle strani kapitalizma prevladujejo nad sencami. Popolnoma pa zasijejo v vsem sijaju na tem mestu, kjer govori sicer o zasebni lastnini, misli pa predvsem »industrijsko svojino«: »Razen tega predstavlja do sedaj zasebna lastnina kljub vsem svojim nedostatkem edino metodo, da se porazdele relativne redke dobrine med posameznike na miren način, brez surovega boja in državljanske vojne.« (l. c., str. 117.) Sto in še več mrtvih pomeni zanjo pač »miren način, brez surovega boja«; naravno, saj so tisti »posamezniki«, med katere se porazdele dobrine, res ostali mirni! H knjigi, ki pomnožuje že tako precej lepo množino slovenske vulgarne ekonomije, se bomo o priliki še vrnili. (Op. prev.)

³ Zaradi naraščajočega delavskega gibanja in zaradi prevelikega izkoriščanja delovnih sil, ki je začelo razjedati ta najvažnejši del produktivnega kapitala pri korenini, je bila angleška buržuazija prisiljena, uvesti tovarniške inspekcije, izdajati tovarniške zakone itd. Med tovarniškimi inšpektorji je znamenit Leonard Horner, o katerem pravi Marx v »Kapitalu I. str. 186, prip. 32«: »Leonard Horner, eden od Factory Inquiry Commissioners iz l. 1833, in tovarniški inšpektor, v resnici tovarniški cenzor do l. 1859, si je pridobil nesmrtnih zaslug za angleški delavski razred. Razen z ogorčenimi tovarnarji se je vse življenje boril z ministri, katerim je bilo neprimerno važnejše šteti »glasove« tovarniških gospodarjev v spodnji zbornici nego delovne ure »rok« v tovarni.«

Prav kakor se je boril angleški delavski razred za zakon o varnostnih napravah z angleškimi kapitalisti, prav tako si je moral pribo-

mногоštevilnih tovarnarjev proti zakonskim določbam o varnostnih napravah na vodoravnih vratilih, čeprav dokazujejo nevarnost neprestane nesreče, često smrtno, in čeprav varnostna naprava ni niti draga, niti ne moti kakorkoli obrata. (Rep. Fact., Oct. 1855, p. 6.) Pri odporu proti tem in drugim zakonskim določbam so tovarnarje pošteno podpirali neplačani mirovni sodniki, ki so, dasi so bili večinoma sami tovarnarji ali prijatelji tovarnarjev, odločali o takih slučajih. Kakšne so bile razsodbe teh gospodov, je povedal višji sodnik Campbell glede ene od teh, proti kateri so bili nanj apelirali: »To ni tolmačenje parlamentarnega akta, to je enostavno njegovo razveljavljenje« (l. c., p. 11). — V istem poročilu pripoveduje Horner, da poženo v mnogih tovarnah stroje, ne da bi to sporočili poprej delavcem. Ker pa je tudi pri mirujočem stroju vedno kaj opraviti, zato so vedno v njem zaposlene roke in prsti in se dogajajo neprestano nesreče zaradi tega enostavnega opuščanja vsakega signala (l. c., p. 44). Tovarnarji so takrat zasnovali nekakšno strokovno zvezo za odpor proti tovarniški zakonodaji, tako imenovano »National Association for the Amendment of the Factory Laws« (Narodna zveza za izboljšanje tovarniških zakonov) v Manchesteru, ki je v marcu 1855 zbrala s pomočjo prispevkov po 2 sh od konjske sile nad 50.000 funt šterl., da bi z njimi krila pravnne stroške svojih članov proti sodnim tožbam tovarniških inspektorjev ter da bi vodila pravde kot društvo. Šlo je za dokaz, da je kiling no murder (= da ubijanje ni umor), če se to vrši zaradi dobička. Tovarniški inspektor za Škotsko, Sir John Kincaird, pripoveduje o neki firmi v Glasgowu, da je s starim železjem v svoji tovarni opremila vse svoje stroje z varnostnimi napravami, kar je stalo 9 f. st. 1 sh. Če bi se pridružila onemu društvu, bi morala za svojih 110 konjskih sil plačati 11 f. st. prispevka torej več kot so jo stale vse varnostne naprave. National Association pa je bila 1854 izrečno ustanovljena, da bi se upirala zakonu, ki je predpisoval take varnostne naprave. Vso dobo med 1844—1854 se tovarnarji niti malo niso ozirali na ta zakon. Po Palmerstonovem navodilu so sedaj tovarniški inspektorji naznanili tovarnarjem, da bodo začeli sedaj resno izvajati tovarniški zakon. Takoj so tovarnarji osnovali svoji asociacijo, med katere najodličnejšimi člani so bili mnogi sami mirovni sodniki in so morali v tej svoji lastnosti sami uporabljati zakon. Ko je v aprilu 1855 novi notranji minister, Sir George Grey, predložil posredovalni predlog, s katerim se je vlada hotela zadovoljiti s skoro le nominalnimi varnostnimi napravami, je asociacija tudi to z ogorčenjem odklonila. Pri različnih pravnih je znameniti inženjer Thomas Fairbairn⁴ služil v to, da je kot izvedenec tvegala svojo slavo v korist ekonomiji in okrnjeni svobodi kapitala. Šefa tovarniške inspek-

riti s trdim bojem tudi vsako drugo najneznatnejšo zaščito svojega življenja in zdravja. O borbi za krajši delovnik pripoveduje Marx obširno v prvi knjigi »Kapitala«. Kako so v teh borbah s kapitalom juristi delili svojo pravico, popisuje razen Marxa tudi Engels v svoji knjigi »Položaj delavskega razreda v Angliji«. Dr. Pitamic, ki vé toliko povedati o visokih moralnih kvalitetah anglosaških (angleških in ameriških) sodnikov, bi se lahko tu prepričal o nasprotnem. Toda meščanskemu znanstveniku ni treba poznati niti najosnovnejših virov. (Op. prev.)

⁴ Dokler je neposredni producent delal z lastnimi produkcijskimi sredstvi, je bilo poleg ročnega dela potrebno tudi duševno delo pri produkciji. Z zastopom kapitalizma se je to spremenilo. Za manufakturne dobe, ko je postal delavec samo del celokupnega delavca, to je, ko je postal delni delavec, se je krog njegovih duševnih sposobnosti, ker jih ni več rabil pri svojem produktivnem delu, zožil; in ko je zavladala velika industrija, ko je postal delavec samo privešek stroja, se je duševno delo osredotočilo na nasprotnem tečaju družbe, znanost je stopila v sovražno nasprotje z delom, postala je sestavni del kapitala, produktivnih sil, ki jih kapital na videz razvija. (Op. prev.)

cije, Leonarda Hornerja, so tovarnarji na vse mogoče načine preganjali in blatili.

Tovarnarji pa niso mirovali, dokler niso dosegli razsodbe najvišjega sodišča (Court of Queens Bench), po katere razlagi ni predpisoval zakon iz l. 1844 nikakih varnostnih naprav pri vodoravnih vratilih, ki so bila več ko 7 čevljev od tal, in končno se jim je l. 1856 posrečilo preko svetohlinca Wilsona Pattena — enega tistih pobožnih ljudi, katerih vera, ki jo na zunaj tako široko razkazujejo, je vedno pripravljena, opravljati umazano delo v korist vitezom denarne mošnje — da je parlament izglasoval akt, s katerim so bili pri takratnih razmerah lahko zadovoljni. Akt je dejansko odvzel delavcem vsako posebno zaščito in jih je napotil za povrnitev škode, ki so jo povzročili stroji pri nesrečah, k navadnim sodiščem (pravo roganje pri angleških sodnih stroških), medtem ko je na drugi strani z zelo dlakocepsko izmodrovanim predpisom glede izvedeniških pregledov, ki jih je treba izvesti, skoroda onemogočil tovarnarjem, da bi izgubili pravdo. Posledica je bila hitro naraščanje nesreč. V polletju od maja do oktobra 1858 je za beležil inspektor Baker narast nesreč za 21% samo v primeri s prejšnjim polletjem. 36,7% vseh nesreč bi se bilo po njegovem mnenju mogoče izogniti. Vsekakor se je 1858 in 1859 število nesreč v primeri z 1845 in 1846 znatno zmanjšalo, namreč za 29%, medtem ko se je število delavcev v industrijskih panogah, podrejenih inspekciji, povečalo za 20%. Toda kaj je bilo vzrok temu? V kolikor je spor do danes (1865) poravnan, je bil predvsem poravnan z uvedbo novih strojev, ki so že od kraja opremljeni z varnostnimi napravami in ki jih tovarnar dopušča, ker mu ne povzročajo nobenih posebnih stroškov. Tudi se je bilo nekaterim delavcem posrečilo, da so dobili za svoje izgubljene roke težke sodne odškodnine in da so te razsodbe potrdile vse instance do najvišje. (Rep. Fac., 30. April 1861. p. 31, ditto April 1862, p. 17.)

Toliko o ekonomiji s sredstvi za zaščito življenja in udov delavcev (med katerimi je mnogo otrok) pred nevarnostmi, ki izvirajo neposredno iz njihove uporabe pri strojih.

Pravica po smrti. Od 1. julija 1933. obstoji v Parizu posebno sodišče, ki preiskuje vojne obsodbe. Tisti, ki se hočejo rehabilitirati, so večinoma onstran prava in pravice. Evo nekaj primerov:

Infanterist Laurent iz 247. pehotnega polka je bil v prvi liniji pri Souain-u ranjen v roko. Njegov kapetan ga je poslal v obvezovališče, odtod so ga poslali naprej v bolnišnico v Chalon, kjer ga je pregledal zdravnik-šef dr. Buy. Diagnoza je bila, da se je ranil sam. Laurent je prišel pred vojno sodišče, bil na podlagi zdravnikove izpovedi obsojen na smrt in ustreljen, ne da bi bili zaslišali njegovega oficirja. Postopanje je bilo zdaj objavljeno in dr. Buy, takratna edina priča, je bil zaslišan. Pripovedoval je v tonu človeka, ki se zaveda svoje odgovornosti, da je bil svoječasno pustil v bolnišnici razmnožiti izpričevala in sproti podčrtavati le v pošteve prihajajoče. Pri vseh ranah na rokah je dal diagnozo samopoškodbe, če ni bilo nasprotnega poročila zapovedujočega oficirja. Laurentov kapetan ni o tej usodni praksi dr. Buya imel niti pojma. Tako je bil Laureant z zamudo devetnajstih let po svoji ustrelitvi oproščen.

Tako so postale v odseku Souain rane na rokah smrtonosne. V drugih odsekih je bilo nekoliko boljše in neki Vincent, ki v nekem podobnem slučaju ni spoznal dr. Buya, je bil samo radi bega od zastave obsojen na 10 let ječe, ki jih je preстал v Bagno-ju. Sedaj je bil oproščen tudi on — eden redkih, ki so svojo oprostitev doživeli. Deloma gre za to zasluga nekemu vaškemu župniku, ki je bil že v prvem procesu njegov zagovornik ex-offo in je ostro obsojal to vrsto postopanj vojnih sodišč. Prišlo je na dan, da je bil dodeljen k šestnajstim proce-

som kot edini zagovornik, ne da bi poznal poteka preiskave in ne da bi imel priložnost, govoriti z obtoženci.

Izmed dolge vrste tragedij je zlasti značilna zgodba 20letnega kmečkega fanta Gabrielle-a, ki se mu je o priliki eksplozije granate sredi najhujšega obstreljevanja omračil um. Bolj mrtev ko živ od panične groze je zapustil svoje stražarsko mesto in išoč zavetja pred grozotami, ki so ga zasledovale, se je tri dni skrival v neki duplini. Pred vojnim sodiščem je predlagal njegov zagovornik, naj tega, očitno poblatnelega vojaka preiščejo psihiatri. Predlog so odbili in Gabrielle-a obsodili na smrt. Usmrtitev ubogega norca, ki je venomer vpil in tulil, se v solzah stiskal k duhovniku, klical svojo mater in kričal: »Nočem umreti, nočem umreti« — je bila grozna. Ždaj je sodišče spoznalo, da Gabrielle ni bil več odgovoren za svoje dejanje. Ubogega blazneža, ki je v peklenski moriji izgubil razum, so vlekli na morišče! Ako bo sedaj oproščen, mu bo to prebito malo koristilo; korist bo imel od tega zgolj francoski pravni čut, ki bo pokazal, da zna še dvajset let po obsodbi pridobiti veljavo pravici.

Nova ruska literatura. Jurij Tynjanov, mojster biografskega romana, je objavil novo zgodovinsko povest: »Maloletnij Vitušnikov« (Leningradska pisateljska založba). V središču tega, močno stiliziranega dela, stoji Nikolaj I.; poleg njega nastopajo njegovi ministri, generalni uravniki, svetovalci — vsi podani groteskno. »Moja skica« je naslovil Mihail Prišvin svojo novo knjigo, ki prinaša paberke njegovega 28letnega pisateljskega udejstvovanja (Moj očerk. Moskovska pisateljska založba); Maksim Gorkij slavi v nekem predgovoru Prišvinovo mojsterstvo, njegovo zmožnost, pričarati v besedi podobo njegove zemlje, živo sliko rodne pokrajine. — Knjiga Nikolaja Tihonova »Prisega« v temi (Kljatva v tumane. Leningradska pisateljska založba) pomeni izvestno izpopolnitev. Njegov sveži, prvobitni, veseli talent je o priliki njegovega prvega pripovedniškega nastopa pozdravila »Prager Presse« že pred sedmimi leti. Danes je Tihonov zrel mojster, ki popolnoma obvlada izrazna sredstva svoje umetnosti, in ki ume privezati nase nadaljnje zanimanje čitatelja. Njegova »Prisega« se vrši v Svaneciji, katere pokrajinske lepote Tihonov krasno opisuje; prav tako živo in pestro je upodobil ljudi: Svanško dekle Jorži, nemškega alpinista Molza in sovjetskega uradnika Svecova. Umetnost pripovedovanja in veselje do pripovedi, ki se je zdelo, da že izgineva, slavi tu eno svojih najlepših zmag. Pietetnega in priložnostnega značaja so nove izdaje pesmi Rylejeva (Leningradska pis. založba) in Nikolaja Uspenskega (Akademija); izdajatelj Rylejeva, J. G. Oskman, je njegovo delo podrobno pregledal in je obnovil marsikaj, kar je poprej caristična cenzura izvrgla. Prav tako je pregledal in izpopolnil K. Cukovskij spise svojega postopaškega svaka Gleba Uspenskega. Za prevode iz zapadnih literatur velja slej ko prej načrtno gospodarstvo. Edini prevodi zadnjih tednov so: E. Kästner — Fabian; Pearle Back — Zemlja; André Gide — Povratek s Čadskega jezera; Jean Giona — Velika čreda in Grič.

Dr. W. Reich: Massenpsychologie des Faschismus. Verlag für Sexualpolitik, Kopenhagen—Zürich—Prag. Stane 27 Din. — Znani avtor del o seksualno-političnem vprašanju obravnava v tej knjigi probleme fašizma: cerkev, rasne teorije, družina itd. Zanimivo, dasi morda preveč s psihološkega vidika.

Popravi v 5. številki: na str. 178, vrsta 14 od zgoraj mora biti: »**masarikovsko-bernsteinovski**« »Naši zapiski«; vrsta 16 pa se mora glasiti: — vsakomur, ki hoče **napačno** razlagati...

Iz uredništva. Radi raznih tehničnih težkoč ta številka ni mogla iziti taka, kakor smo jo predvidevali. Naslednja številka z bogato vsebino bo izšla kot dvojna za julij—avgust okrog 5. julija.

vsa ta »dobrodelnost«, vse »žrtvovanje« ogreje župnikovo srce. V marsičem spominja na Cankarjevega župnika v »Kralju na Betajnovi«. — Temu stvarnemu predstavniku cerkve, ki odpira izkoriščanje in blagoslovja krivico, je postavil Spicar nasprotje: idealnega, za krščansko ljubezen in dobra dela vnetega kaplana. On niti klerikalnih časopisov ne čita! Druži se z delavci, se zavzema zanje pri podjetnikih — seveda zaman — in je zaradi neuporabnosti v političnem delovanju pognan v hribe. No, Jeseničani vemo, da so kaplani zagrizeni politični petelini! Ta je pa utopist, ki apelira na podjetnike, naj ublaže delavsko bedo, in metafizik, ki še dalje slepi ljudi s frazarjenjem o božji pravici, o plačilu in kazni na onem svetu itd., itd. Župnikovo početje ljudi lahko spametuje, pri kaplanu pa še dalje ostajajo v temi, ker jih drži v preživelih miselnosti. V njegova usta je avtor položil mnogo svojih misli. V vsej igri je on najpoštenjši, v višji družbi pa sploh edini poštenjak. V kaplanu je avtor označil izhod iz krivičnih razmer, ki naj bi bilo neko »pravo« krščanstvo in pa še značajnost in moralnost »voditeljev«. Zmoti! Župnik razloži naivnemu kaplanu nauk, ki ga morata učiti kot svečenika gospodom uđinjene cerkve: »Hlapec bodi pokoren svojemu gospodu«. Če bi ta kaplan spregledal, da religiozna nadstavba podpira krivico, bi slekel črno suknjo in se pridružil tistim delavcem, ki gledajo progresivno na svet in se požrtvovalno bore za boljše oblike življenja. Kaplan vidi bedo, ne spozna pa njenih vzrokov, čeprav se mu nekaj sveti o »sistemu današnjega družbenega življenja«. Ko mora za kazen v hribe, je prepričan, da se bo gori lahko popolnoma posvetil svojemu poklicu — nazadnjaškemu vzgajanju kmečkega proletariata.

Za delavstvo je zlasti zanimiv tretji, poznejši družabnik nove trvdke, trgovec Sluznik. Ker so imeli liberalci in klerikanci že svoje trgovce, obrtnike, advokate itd., se je naslonil na socialistično delavstvo in se preril do vodstva. Zato mu uspeva trgovina, da nagrabi lepe tisočake. Torej tipičen koritar, kakršnih žal ne manjka. Mnogokrat odločajo v delavskem gibanju, mu prizadevajo škodo, se za reklamo postavljajo z Marxom, v praksi pa gazijo njegovo delo in ga diskreditirajo. Ker so kapitalizmu nujno potrebni, jih toplo neguje. V oporo jim je tudi marksistična neizločenost in nekritičnost proletariata, lepa vera v lepe besede, skratka: ljudska nevednost, ki redi toliko škodljivcev delovnega razreda. Zavestna opora jim je pa proletarska aristokracija, pomalomeščanjen, dobro plačan del proletariata, iz katerega izide tudi kak delavski birokrat. (V letošnjem mezdnem sporu pri KID na Jesenicah je ta aristokracija, ki zasluži nad 100% več ko večina delavstva, pričela z zahrbtnim, sebičnim manevrom proti svojim slabše plačanim sodelavcem!) Sluznik je tip delavskega zavajalca. Z delavskimi žulji obogati, podjetju je v slučaju stavke pripravil oskrbeti stavkokaze, ko pa zgubi pol milijona (!), pa spet operira z delavsko organizacijo in s preiskušeno demagogijo vseh njemu podobnih »delavskih voditeljev«.

Privesek vse te družbe predstavljajo poleg gostov na proslavi trvdkine petletnice še njeno osebje. Družabni, alkoholu naklonjeni knjigovodja Vrtačnik, brezskrbna Mimi in resnejša Lini, ki zanosi s »krščanskim« Krtom ter ga s pomočjo »liberalnega« advokata navije za denar. — Z akademskim slikarjem Koscem je avtor satirično ilustriral meščansko lažikulturnost. Njegovih slik nihče ne kupuje, vsi ga pa hočejo za »pristaša«. Ko jih naslika, kako plešejo okoli zlatega teleta, ki ga krmijo delavci, odkupijo sliko in se postavljajo s podpiranjem slovenske umetnosti — v resnici se pa boje sramote.

Delavstvo, ki ga izkoriščajo združeni podjetniki, je razdeljeno v tri znane grupe, ki se med seboj bijejo na življenje in smrt. Ko se prej opisana družba masti v bratski slogi, se delavci stepo zaradi volitev v Delavsko zbornico. Več je težko ranjenih, eden pa celo umrje. To zaradi Del. zbor. ni vredno, ker v njej ni rešitve delavskega vprašanja in ker tam »sodrugci« in razni »tovariši« prav tako

složno delujejo kakor družabniki trdke Krt & drug. Zalostno, da se delavstvo bije za svoje nasprotnike! »Idejna« razdelitev delavstva je v »Zlatem teletu« kaj nazorno in poučno prikazana. Ko se podjetniki zboje njihovega enotnega nastopa in zlasti stavke, poprimajo vsak svoje, da bi razbili enotnost izkoriščanih. Komedijska morda proti avtorjevi volji jasno pokaže, da ni mesto delovnega človeka ob Krtih, Čekih in njihovih sluzastih priveskih. Sam si mora kovati svojo bodočnost! V igri bi moral to izraziti predstavnik delavstva Troha, ki pa izpade medlo, se jezi nad strankarijo in podleže celo podkupnini, ki jo potem vrne, dasi je vzel tisočak samo zaradi strokovnega fonda.

Spicar je v »Zlatem teletu« pokazal mnogo bridke resnice in naziral pestre dogodke. K delu je pristopil z nekim moralnim ogorčenjem. Posledice je vzel za vzroke in gledal na vse z očmi malomeščanskega idealista, ki ne računa z železnimi zakoni zgodovinskega razvoja, ne gre v jedro, ampak ostane na površini. Če bi avtor upošteval dialektiko, poglobil nastopajoče osebe in zboljšal oblikovno stran igre, bi nam ustvaril prepotrebno satiro, ki pa že sedaj pomeni dobrodošel bič, spleten že pred leti (menda l. 1926.), a zavržen od meščanskih odrov. Zato je zelo prav, da ga je prikazala »Enakost«. Zeleti je, da najde pot še kam drugam. — Uprizoritev je pripravil s. Pavle Štravs in se posvetil režiranju z ljubeznijo do dela. Imel je opravka z velikim ansamblom, studij so ovirale mnoge zunanje stvari kakor zasedeni oder in dvorana itd. Poleg izvežbanih igralskih moči je vpeljal na oder tudi nekaj novih, kar ni lahka stvar. Marsikje bi bila potrebna še izpopolnitev, vendar je predstava v celoti zadovoljila kakor tudi večina nastopajočih. Na repizi, 6. maja se je igranje še izboljšalo, kar je dobro znamenje. Igrali so: Krta s. Oblak, Čeka s. Perko, advokata s. Jelen, meščana ss. Žen in Likovič, Sluznika s. Sedej, župnika s. P. Stražišar, kaplana s. Zupan, slikarja s. Klemenc, knjigovodjo s. Pleš, kontoristki ss. Andervaldova in Ažmanova, Troha s. Štravs, mežnarja s. V. Stražišar, Rezo s. Weisova, delavca pa ss. Guzelj in Noč. — Na repizi je igral slikarja s. Slavko Koren, ker je s. Klemenc odšel k vojakom. — Krstno predstavo je posetil tudi avtor. Publika je sprejela delo z navdušenjem in tudi z razumevanjem.

TISKARNA „SLOVENIJA“ ^{D. Z} _{O. Z.}

LJUBLJANA

WOLFOVA UL. ŠT. 1

Izvršuje vsa v tiskarsko stroko
spadajoča dela po zmernih cenah. — Časopisi, knjige, revije,
brošure, vabila, letaki, plakati itd
Zaloga beležnih koledarjev.

TELEFON 27-55

Uprava in uredništvo: Mestni trg 6-II. — Lastnik, izdajatelj in urednik: Bratko Kreft, Mestni trg 6-II. — Odgovorni urednik: M. Vičič, Idrijska ul. 13. — Stev. čekovnega računa »Književnosti« je 16.320. — Naročnina se plačuje v štirih obrokih po 15 Din. — Celoletna naročnina je 60 Din (za inozemstvo 80 Din). Posamezna šte. 7 Din. — Rokopisi se ne vračajo. — Tiska tiskarna »Slovenija« v Ljubljani. Predstavnik A. Kolman.